

2015-04

jaargang 46
nummer 4
mei 2015

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT
NUMMER
ONDER
MEER:

Bestuur
vernieuwd >

Vrijdenkers-
dag 6 juni

Esthetisch
toerisme

Islam en IS

Scheiding
kerk en staat

Medicijn komt
van Boven

Wat gelooft een
vrijdenker?

Vrijdenken en
politiek

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging **De Vrije Gedachte**, opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Redactie

Jan Bontje, eindredacteur
René van Elst, hoofdredacteur & opmaakredacteur
Anton van Hooff
Paul Hopster
Ewout Klei
Thomas Spickmann

Adres redactie en secretariaat

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijgedachte.nl
Website: devrijgedachte.nl
Banknr.: NL15INGB0000274551

Kosten

Lidmaatschap met abonnement	€ 56,— p.j.
Lidmaatschap zonder abonnement	€ 24,— „
Abonnement	€ 35,— „
Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)	
met abonnement	€ 24,— „
Prijs losse nummers	€ 3,50

Kopij

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld.
A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

VRIJDENKERSCAFÉS en VERLICHTINGSBORRELS

Een Vrijdenkerscafé of Verlichtingsborrel is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijgedachte.nl.

LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde cafés en borrels kunnen veranderen. Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Vrijdenkerscafé Utrecht

Locatie: Café Willem Slok, Korte Koestraat 2, Utrecht
Wanneer: elke eerste maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening
Contact: utrecht@devrijgedachte.nl

Vrijdenkerscafé Tafel van de Rede, Deventer

Locatie: De Fermerie, Muggeplein 9, Deventer
Wanneer: elke eerste donderdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijgedachte.nl

Haagse Verlichtingsborrel

Locatie: Louis Café Restaurant, Muzenplein 135, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Toegang vrij, consumpties voor eigen rekening
Contact: denhaag@devrijgedachte.nl

Rotterdamse Verlichtingsborrel

Locatie: Restaurant La Cazuela, Proveniersstraat 38b, 3033CK Rotterdam
Wanneer: elke derde maandag van de maand
Tijd: 20.00 – 22.00 uur
Toegang vrij; consumpties voor eigen rekening
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Cover vóór: het vernieuwde DVG-bestuur, achter vlnr. Richard Duijnste, Gerhard Elferink, Fabian van Langevelde, Jacques Honkoop; voor vlnr. Dik Kruithof, Leon Korteweg, Saskia Spigt.
Cover achter: boven en onder: het bestuur in de oude samenstelling; midden: de nieuwe bestuursleden. (foto's RvE)

De Vrijdenker • jaargang 46 • nummer 4 • mei 2015

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
• Vrijdenkersdag 2015 'Is vrijdenken vrij krenken?'	<i>Bestuur</i>	2
• Op erewoord	<i>Leon Wecke</i>	3
• De troost van de esthetiek; boekbespreking van <i>Nootebooms Hotel</i>	<i>Floris van den Berg</i>	4
• Ingezonden brieven	<i>Paul Mercken; Andreas Dijk</i>	8
• Vieren van de dood (bij het overlijden van Johann Mesken)	<i>Anton van Hooff</i>	9
• Reformatie en Hirsi Ali (bespreking van haar boek <i>Ketters</i>)	<i>Anton Mullink</i>	10
• Afscheid van voorzitter Anton van Hooff op jaarvergadering De Vrije Gedachte	<i>Dik Kruithof</i>	11
• Twee nieuwe redacteurs	<i>Anton van Hooff; Ewout Klei</i>	12
• Maar waar geloof jij dan in?	<i>Wim Aalten</i>	13
• De spiegelzaal als vreedzaam wapen tegen IS	<i>Ben Warner</i>	14
• De eenvoudigen van geest prefereren de tomaat	<i>Ben Warner</i>	15
• Memoblaadjes (1)	<i>René van Elst</i>	16
• Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (3)	<i>Gerhard Elferink</i>	18
• Het offer van Fatima	<i>Paul Hopster</i>	21
• Kerk en staat: <i>keep 'em separated!</i>	<i>Leon Korteweg</i>	22
• Wolf 2 (reactie op art. <i>Wolf</i> van Leon Wecke)	<i>Koen Jansen</i>	24
• Joodse kolonisten krijgen gelijk van Wecke	<i>Anton van Hooff</i>	24
• <i>Geneesmiddelen: geschenken van Boven</i> ; lezing door Prof. Dr. Chris G. Kruse	<i>René van Elst</i>	25
• Kruse bevestigt ons in ongeloof	<i>Anton van Hooff</i>	26
• Genoeg (gedicht)	<i>M.B. van Emmen</i>	27
• Kernpunten van het verkiezingsprogramma van de Vrijzinnige Partij Nederland	<i>Paul Hopster</i>	28
• Notities van een lezer (7)	<i>Bert Gasenbeek</i>	29
• Is een verlichte Islam mogelijk?	<i>Anton van Hooff</i>	31
• Wensdroom (gedicht)	<i>M.B. van Emmen</i>	32

Is vrijdenken vrij krenken? Vrijdenkersdag 2015

Datum en tijd: zaterdag 6 juni 2015, 14.00 uur (inloop vanaf 13.30 uur) tot 17.30 uur.

Gevolgd door een hapje en een drankje.

Locatie: Oudegracht 99, 3511 AE, Utrecht (Stadskasteel Oudaen).

Toegangsprijs bij aanmelding vooraf: Leden DVG: € 7,50; niet-leden: € 15,--.

Aanmelden: door storting van het bedrag op bankrekening NL15 INGB 0000 2745 51 van De Vrije Gedachte te Soest, o.v.v. *Vrijdenkersdag 2015*.

Toegangsprijs aan de zaal: Leden DVG: € 10,--; niet-leden € 17,50.

Het thema van de Vrijdenkersdag 2015 is: *'Is vrijdenken vrij krenken?'*

Het is inmiddels een veelgehoorde opvatting: "Je hoeft niet te beledigen...". Waar je als vrijdenker aan zou kunnen toevoegen: "... maar het mág wel!"

De vrijheid van meningsuiting omvat volgens het Europese Verdrag voor de rechten van de mens óók het recht om te beledigen. En volgens het Europese hof voor de rechten van de mens vindt de vrijheid van meningsuiting niet haar beperking daar waar anderen 'verontrust, gekwetst of gechoqueerd worden'.

Maar wat betekent dat? Zijn er geen grenzen aan de vrijheid van meningsuiting? Het EVRM formuleert op Europees niveau diverse beperkingen voor burgers en organisaties. Openbare uitingen mogen niet de nationale of openbare veiligheid bedreigen. En een andere bekende beperking is dat openbare uitingen niet beledigend of discriminerend mogen zijn. Ook mogen de gezondheid of de goede zeden niet in het gedrang komen. Het beschermen van iemands goede naam of het voorkomen van strafbare feiten kan eveneens een reden zijn om een rechtszaak te starten. Een veelbesproken variant op discriminatie in Nederland is het 'haatzaaien'. Uitingen gedaan in het openbaar die bewust haat zaaien tegen bepaalde mensen of groepen in de samenleving zijn strafbaar.

Maar moet je 'iedere aanstellerij serieus nemen' (zoals Ayaan Hirsi Ali eens vroeg) of moeten we, zoals Hans Teeuwen beweerde, het genre cabaret of satire afschaffen, omdat bepaalde groeperingen zich snel beledigd voelen? En moet een cartoonist zichzelf beperkingen opleggen?

Over deze en andere vragen gaat de Vrijdenkersdag 2015.

Programma:

13.30 uur: zaal open, koffie/thee staat klaar

14.00 uur:

- Welkom en inleiding door Fabian van Langevelde, (nieuwe) voorzitter van De Vrije Gedachte.
- Joep Schrijvers, moderator van deze middag.
- Prof. mr. dr. Jeroen ten Voorde, Universiteit van Leiden.
- Ehsan Jami, voormalig voorzitter Centraal Comité voor Ex-moslims.
- Dr. Maarten Boudry, Universiteit Gent.
- N.n.b.

15.30 uur: PAUZE

16.00 uur: Panel-discussie met de zaal over de stelling *'Is vrijdenken vrij krenken?'*

17.30 uur: drankje en hapje.

Over de moderator en de sprekers:

- **Joep Schrijvers** (Amsterdam, 1957) is zelfstandig gevestigd wetenschappelijk onderzoeker, schrijver en gastdocent. Functies in het bedrijfsleven in de veranderkunde en opleidingskunde. UvA andragologie, filosofie en massacommunicatie.
- **Prof. mr. dr. Jeroen ten Voorde** (1977) is universitair hoofddocent straf(proces)recht. Hij is tevens als bijzonder hoogleraar strafrechtsfilosofie, leerstoel Leo Polak, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen.
- **Ehsan Jami** (Mashhad, 20 april 1985) is een Iraans-Nederlands activist en publicist. Hij was in 2007 oprichter van het Centraal Comité voor Ex-moslims. Jami was van 2003 tot 2007 lid van de Partij van de Arbeid en zat voor deze partij in de gemeenteraad van Leidschendam-Voorburg. Nadat hij uit deze partij trad, zette hij de functie als onafhankelijk lid voort.
- **Dr. Maarten Boudry** (Moorslede, 1984) is een Vlaams filosoof en scepticus. Hij is sinds 2006 actief als wetenschappelijk onderzoeker en docerend lid van de vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap aan de Universiteit Gent en schreef anno 2014 ruim dertig artikelen in diverse wetenschappelijke tijdschriften.

N.B. Bij het ter perse gaan van deze Vrijdenker was het programma nog niet op alle punten definitief vastgesteld. Voor de meest actuele informatie verwijzen wij u daarom naar onze website devrijgedachte.nl.

Om een erewoord te kunnen geven moet je wel eerst eer hebben en weten wat dat inhoudt. Het gaat immers om een verzekering of belofte waarbij men zijn eer in pand geeft. Wat is eer? Het heeft te maken met hoog aanzien, achting, roem, respect, en glorie. Het kan gaan om het *'esprit de corps'*, om dat wat door leden van een hechte gemeenschap als juist ervaren wordt. Onder meer militairen, studentencorpora, advocaten, medici en geestelijken hebben eigen, al dan niet op schrift gestelde, gedragsregels. Zij allen hebben hun eer hoog te houden. Dat geldt niet voor de gewone burger, aan wie overigens wel eer ten deel kan vallen. Eer kan hem of haar bewezen worden door overheden, organisaties of personen vanwege belangrijke verdiensten op bepaalde gebieden. Eretekens worden uitgereikt, erehagen opgesteld, ererondes gereden, eresaluten afgegeven en ereleden benoemd. Gesneuvelden in een oorlog vinden op een ereveld hun laatste rustplaats.

Eerlijkheidshalve dient vermeld dat uw columnist eer een wel wat verouderd, vaag en gevaarlijk begrip vindt. Moet eer, waar zij verdwenen is, weer in ere hersteld worden? Eer kan sterk variëren. Gedrag en gedragsregels die in een maatschappij van weleer als juist en voorbeeldig werden gezien, behoeven dat in later tijden niet meer te zijn. Wat voor de ene groep een voorgeschreven gedrag impliceert, betekent voor een andere dat naar eigen inzicht gehandeld kan worden. Zo blijkt eerwraak in sommige culturen aan erosie onderhevig maar in andere onveranderd stand te houden. Situaties kunnen zich voordoen waarbij niet het vastberaden vasthouden aan de langdurig betreden weg van belang is, maar juist het daarvan afwijken. De eer van westerse regeringen, zo kan men wel stellen, is zich te houden aan het internationaal recht. Alhoewel onder bepaalde omstandigheden blijkt daarvan afgeweken te mogen worden: er kunnen kennelijk politieke redenen zijn om de juridische redenering achterwege te laten. Zo kon Bush jr. een onafhankelijk land binnenvallen zonder geldig mandaat van de VN-Veiligheidsraad en kon Poetin de 'eigen' Krim annexeren, daarbij het internationaal recht in dezen even buiten beschouwing latend. De eer van veel

Op Erewoord

Leon Wecke

westerse regeringen brengt met zich mee dat zij bij oorlogshandelingen de non-combatanten ontzien, zoals het oorlogsrecht voorschrijft. Maar wat te denken van de vele tienduizenden burgerslachtoffers in Hiroshima, Nagasaki, Tokio en Dresden om maar wat te noemen en om nog maar te zwijgen over de onvermijdelijke *collateral damage* die met buitenrechtelijke executies al dan niet per drone, veroorzaakt is. De uiteengetrokken, verbrande en levenslang mismaakte onschuldige burgers worden op de noodzakelijke koop toe genomen. De tijd dat de eer ook in het Westen, een vanzelfsprekend motief tot handelen was, is voorbij. Het duel om de eer te verdedigen beperkt zich tot het film- en televisie-scherm.

Maar voor bepaalde groepen is de eer, die met een erewoord in het geding is, nog steeds van meer den toevallige betekenis en daarmee is ook de twijfel gegeven als gekozen moet worden tussen geweten en de eer van de groep. Of als de keuze is tussen eerder gedane beloften en nieuwe, die belofte doorkruisende, bindende afspraken. In het recent verleden was het kennelijk voor de overgrote meerderheid van de Nederlandse beroepsofficieren mogelijk de officierseed van trouw aan H.M. de Koningin te combineren met de 'Verklaring op eerewoord' dat men niets tegen Duitsland zou ondernemen. Die verklaring luidde: [zie de afbeelding]. Op grond van de ondertekening werd de krijgsgevangenschap beëindigd. Negenenzestig officieren weigerden te tekenen en werden direct krijgsgevangen gezet. Een tweede erewoord kwam ter sprake toen in mei 1942 alle beroepsofficieren van de K. Landmacht en K. Marine alsnog krijgsgevangen werden genomen. Zulks werd door de Duitsers gemotiveerd met de mededeling dat vele officieren zich niet aan het gegeven erewoord gehouden hadden. In bepaalde gevallen kon op een tweede erewoord de krijgsgevangenschap beëindigd worden. Tot

ver na de oorlog was het laatste woord over het erewoord nog niet gezegd.

Uiteindelijk is in het Reglement betreffende de Krijgstucht opgenomen het Artikel 26f waarbij het aan de militair niet geoorloofd is op erewoord of belofte algehele vrijlating uit krijgsgevangenschap te aanvaarden. Uitzonderlijke omstandigheden daargelaten. Dat in diverse 'moderne' oorlogen praktisch geen krijgsgevangenen worden gemaakt en men zich dan ook niet meer het hoofd – voor zover dan nog mogelijk – moet breken over de kwestie van het erewoord, is in dezen een wel wat erg schrale troost.

Checkpoint, 15 mei 2015

Leon Wecke (Wijchen, 1932) is polemoloog, verbonden aan het Centrum voor conflict-analyse en management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen.

Ehrenwörtliche Erklärung Verklaring op eerewoord

KONR Albertus Hendrik

nr- und Zuname (Naam en voornaam)

1e Luitenant

Dienstgrad (Rang)

23e Comp. Pioniers

Truppendeel (Troependeel)

Kapelle a/d Yael

Geburtsort (Geboorteplaats)

Zuid Holland

Provincie (Provincie)

4 Maart 1912

Geburtsdatum (Geboortedatum)

Ich erkläre hierdurch ehrenwörtlich, dass ich in diesem Kriege, solange sich die Niederlande im Kriegszustand mit dem deutschen Reich befinden, an keiner Front mittelbar oder unmittelbar mich am Kampfe gegen Deutschland beteiligen und keine Handlung oder Unterlassung begehen werde, die dem Deutschen Reich in irgendwelcher Art schaden könnte.

Hierdoor verzeker ik op eerewoord, dat ik gedurende dezen oorlog althans zolang Nederland zich met het Deutsche Reich in oorlogstoestand bevindt, aan geen enkel front noch direct, noch indirect zal deelnemen aan den strijd tegen Duitschland. Ik zal geen handeling begaan of verzuim plegen, waardoor het Deutsche Reich schade, van welken aard ook, zou kunnen lijden.

De troost van de esthetiek

Reflecterend reizen in het literaire universum van Cees Nooteboom

Floris van den Berg

'Misschien is het zo dat de ware reiziger zich altijd in het oog van de storm bevindt. De storm is de wereld, het oog is datgene waarmee hij naar de wereld kijkt. Uit de meteorologie weten we dat het in dat oog stil is, misschien wel zo stil als in de cel van een monnik. Wie met dat oog leert kijken, leert misschien ook het wezenlijke van het onwezenlijke te onderscheiden, al was het maar door te zien waarin de dingen en de mensen anders en waarin ze hetzelfde zijn.'^a

De wereld in *Nootebooms Hotel* (2002) is een andere dan de filosofische wereld, of misschien beter gezegd een andere dimensie van de wereld, namelijk de esthetische. Nooteboom kijkt met een open, esthetische blik naar de wereld, hunkerend naar sensorische ervaringen die hij opdrijft door associaties van herinneringen, literatuur, kunst en cultuur. Nooteboom laat zien hoeveel moois er in de (culturele) wereld zit. Af en toe scheert hij langs de ethische dimensie van de wereld. Voor een reiziger is dat een pragmatische houding. Ik ben twee keer in India geweest en mensen vragen mij dan 'En hoe vond je het?' en ik zie aan hun houding dat ze verwachten dat ik het geweldig, enerverend, intrigerend en indrukwekkend vond. Maar ik vond het er verschrikkelijk! De hemeltergende armoede op straat. Dat mensen er letterlijk in de goot liggen. De drukte, de smerigheid, het kastensysteem, de misogynie en homofobie, het geloof en bijgeloof, het paternalisme, de enorme kloof tussen arm en rijk. Ik voelde mij machteloos tegenover deze oceaan van ellende en armoede. Ik ontmoette er aardige mensen, ik maakte er

ten. [...] Niet afgeschermd door ruiten en afstand, opgeno-

men in stank en tumult, met beurtelings visioenen van grandeur en ellende krijg je je eerste exemplarische lessen. Moghul-graftombes en open riolering, minaretten en hutten, alles roept en schreeuwt iets naar je, staatsmacht en bederf, luxe en verval, terwijl jij je krampachtig vasthoudt aan de dunne metalen spijlen word je er doorheen geslingerd. De sloppenwijken en het majestueuze sierhek van Lutyens voor de Rashtrapati Bhavan, de ambtswoning van de president, de waanzinnige verkeerschaos en de ijzige orde van nucleaire laboratoria, de vader met het dode kindje in een witte doek gewikkeld die ik op het vervuilde trottoir tegenkom en de bronzen Devi met haar gecodeerde vingerstand en euclidische borsten in het National Museum, het is allemaal deel van het land dat vijftig jaar geleden onafhankelijk werd met een toespraak van Nehru: "We made a tryst with destiny..." Zo ziet destiny er dus een halve eeuw later uit, niet één, maar drie.^b Bedoeld zijn de drie landen India, Pakistan en Bangladesh.

Ik ken Nooteboom voornamelijk als auteur van romans, literaire reisverhalen en poëzie, minder als essayist.

Nootebooms Hotel (2002) bundelt veel aspecten van zijn schrijverschap en bevat reisliteratuur, poëzie en vooral veel essays. Essays over kunsttentoonstellingen, kunstenaars, fotografen, schrijvers en reizen. Ook zit er een autobiografische dimensie in dit boek met essays over zijn jeugdherinneringen en zijn turbulente schooltijd. In zijn voordracht bij het in ontvangst nemen van een eredoctoraat in de letteren bij de Katholieke Universiteit Brussel zegt Nooteboom dat hij nu eindelijk zijn schooltijd kan afronden.

Nooteboom merkt ergens in het boek op dat zijn boeken worden ingedeeld als reisliteratuur. Dat is niet helemaal incorrect, maar wie zijn oeuvre in ogenschouw neemt, ziet dat hij essayistisch schrijft, ook in zijn romans, verhalen en poëzie. Nooteboom is beschouwend en geeft een persoonlijke visie. Hij schrijft over hoe hij de wereld ervaart en door zijn kennis van geschiedenis, kunst, filosofie en literatuur creëert hij een nieuwe literair-filosofische kunstwereld

vrienden. Ik heb er heerlijk plantaardig gegeten. Maar als land, als samenleving, vond ik het er verschrikkelijk. Ik kan er niet onbekommerd de toerist uithangen. Eerst moet er een morele nullijn zijn bereikt voordat ik ergens als toerist onbekommerd kan rondkijken. Probleem is: waar is die plek op de wereld? Nooteboom schrijft over New Delhi: '.... heerst wat er die eerste dagen nog als een totale chaos uitziert, en er is geen betere manier om je daaraan over te leveren dan te lopen of een driewielertaxi te nemen en elke vorm van angst van je af te zet-

en een wereldbeeld – Nootebooms hotel. Reisauteur en antropoloog/geoloog Gerritjan Zwier schrijft: 'Het literaire reisverhaal is een genre dat door Cees Nooteboom op een hoog plan is getild.' Nooteboom gaat daarmee terug naar essays van de Franse filosoof Michel de Montaigne, die beoogde dat 'het essay een literaire tekst was, die in dienst stond van het leveren van een overtuigend betoog, zij het zonder dat er sprake is van een expliciet gegeven wetenschappelijke verantwoording, want de essayist legt graag dwarsverbanden die binnen een gespecialiseerd wetenschapsvak in de regel uit den boze zijn.' Schrijver Allard Schröder

Dit artikel is door de redactie ingekort.

Floris van den Berg (1973) is milieufilosof, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis

schrijft over het essay: *‘Waar de wetenschap haar uitspraken het liefst met een haast oudtestamentische gestrengheid doet, lijkt het essay steeds voor de omweg te kiezen door historische dimensie te waarderen en particuliere observaties en door literatuur en andere nevengebieden in aanmerking te nemen. Het heeft daarbij een bredere onzekerheidsmarge nodig, een gebied waar de vlucht der gedachten vrij is, waar de geest mag speculeren en de taal moet verleiden.’*¹

Het lezen van de essays van Nootboom is een intense ervaring: hij creëert nieuwe verbanden, hij associeert, hij toont je een schitterende maar tegelijkertijd abstracte wereld waar hij de historische dimensie van laat zien. Daardoor maakt de lezer (althans, ik) zelf nieuwe associaties.

Een schok voor mij kwam toen ik erachter kwam dat Nootboom op veel van zijn reizen helemaal niet alleen was! In gedachten zag ik hem in grote (metafysische) eenzaamheid als een monnik door de wereld reizen. Veel van zijn reizen zijn gedaan in opdracht voor allerlei tijdschriften en de tekst werd geïllustreerd met foto's en zodoende is Nootboom vaak op reis met een fotograaf, dikwijls Eddy Posthuma de Boer. Nootboom reist ook veel met zijn partner, de fotograaf Simone Sassen, wier foto's in zijn boeken worden afgedrukt. Het literair wegpoetsen van reisgenoten vind ik moeilijk te verhapstukken, het is net of het reizen minder oprecht is, of het een literair spel wordt. In *Nootbooms Hotel* echter reflecteert Nootboom over zichzelf en over zijn werk en maak hij wel melding van Sassen en Posthuma de Boer. Dat maakt dat dit werk voor mij belangrijk is om het oeuvre van Nootboom te begrijpen. Het is mooi om niet alleen enkele van zijn werken te lezen, maar zijn hele oeuvre. Ik ben er nog niet helemaal en niet alle werken zijn even gemakkelijk te krijgen. Het interessante is dat er ook een boek bij zit – de experimentele roman *De ridder is gestorven* (1963) – dat ik zo slecht vond, dat ik het nooit uitgelezen had als het niet van Nootboom was. Het is duidelijk een experiment, vooral een, tijdgebonden, stijlexperiment. Gelukkig heeft Nootboom zich niet verder in die richting ontwikkeld.

Ik noem mijzelf graag kosmopoliet of liever nog *Earthling*. Maar tegelijkertijd ben ik zeer gehecht aan specifiek de Nederlandse literatuur. Ik ben, zoals filosoof Kwame Appiah dat noemt, een *rooted cosmopolitan*, mijn roots liggen in Nederland, en in Japan, want ik ben zeker zo gehecht aan de Japanse literatuur van Mishima, Kawabata, Tanizaki, Bassho. Ik voel mij bovendien meer aangetrokken tot de Japanse kunst en esthetiek dan tot de Nederlandse kunst. Nootboom heeft ook een liefde voor Japan, maar bij hem is Spanje favoriet. Japan is voor hem verleidelijk exotisch, terwijl het voor mij thuis is – al ben ik er al in geen twintig jaar meer geweest. Ik durf nauwelijks over Japan te lezen, omdat het pijn doet. Ik mis de pijnlijk zinnenprikkelende tempels van Japan en vooral **Kyoto**. Van de lente de dauw, de bundeling van Nootbooms Oosterse reizen, stond jarenlang in de boekenkast. Ik was erin begonnen, maar voordat ik bij het gedeelte over Japan kwam, haakte ik af, omdat ik Japan te erg mis. Ik heb het na jaren toch gelezen. En het is prachtig. Intens.

Het eerste boek dat ik van Nootboom las was *Een avond in Isfahan* (1978). Daarin

schreef hij: *Historici ‘zijn mensen die achteraf zullen bepalen wat wij eigenlijk aan het doen waren.’*² Ik was toen een jaar of vijftien. Ik vond het fascinerend. Niet alleen ging er een wereld van verre landen en exotische culturen voor mij open, ook kreeg ik een inkijk in een literair-cultureel-filosofisch universum: al die boeken, denkers, kunstenaars waar ik nog nooit van gehoord had – het was betoverend. Toen ik *Een avond in Isfahan* onlangs herlas, vond ik het nog steeds even prachtig als de eerste keer – alleen had ik nu een deel van de genoemde auteurs gelezen en was ik meer bekend met de wereld van kunst, cultuur en filosofie waar Nootboom zo vertrouwd mee is.

Ik denk dat de essentie van het werk van Nootboom is dat hij een manier van leven toont, een manier van leven om actief bezig te zijn met het culturele erfgoed van de mensheid. Nootboom staat in de Bildungstraditie. Hij ontwikkelt zichzelf door te reizen en door te lezen, te denken. Dat leidt tot een fundamentele filosofische vraag: is een rijk cultureel leven beter dan een leven zonder deze dimensie? Ik zou de culturele dimensie van het leven niet willen missen. Maar er zijn (veel) mensen die niet van lezen houden, niet van kunst, niet van nieuwe ervaringen. Komt dat doordat zij niet gestimuleerd of gemotiveerd zijn of zit er een fundamenteel verschil tussen mensen? Er zijn mensen voor wie de boekenlijst op de middelbare school de enige boeken zijn die zij zullen lezen. Voor hen blijft er een hele wereld gesloten. Maar geeft dat? Een volgende fundamentele vraag is of je een moreel beter mens wordt als je cultureel gevormd bent. Nootboom is politiek en ethisch te definiëren als een klassiek liberaal die zich bekommert om de grondrechten van individuen zoals gelijke rechten en vrijheid van meningsuiting. Als liefhebber van Spanje zit Nootboom met het autoritaire en onderdrukkende regime van Franco en, en dat loopt nog steeds door, de gruwelijke geweldplegingen van de Baskische afscheidingsbeweging ETA. Daar maakt Nootboom zich druk over, net zoals hij dat in zijn werk doet over de onderdrukking door het communisme.

Nadenkend over Nootboom bedenk ik me dat er drie fundamentele manieren (modi) zijn om de wereld te bezien. Ten eerste is er de *subjectieve beleving* van jou als individu. Deze subjectieve, esthetische dimensie kun je via kunst en cultuur aan anderen delen. Kunst toont anderen jouw visie op de wereld. Het lezen van de essays van Nootboom toont diens visie en vooral ervaring van de wereld. Ten

tweede is er de *objectieve visie* op de wereld. Dat is het wetenschappelijke wereldbeeld. *Big History* is de kapstok waaraan al die kennis over heelal gestructureerd kan worden samengevoegd. Ten derde is er het *ethische perspectief*. Ethiek is noch subjectief, noch objectief, maar universeel. Voorts zou je kunnen zeggen dat filosofie de dimensie is die reflecteert over die andere perspectieven en die deze samenbrengt tot een synthese. Nootboom heeft veel aandacht voor de subjectieve beleving van de wereld, maar ook aandacht voor het ethisch perspectief en daarenboven maakt filosofische reflectie dat het werk van Nootboom meer is dan een kijk-eens-wat-ik-mee-heb-gemaakt verslag. Bij wetenschappers gaat het om het wetenschappelijk wereldbeeld en de wetenschappelijke methode.⁶

Nootboom schrijft over de Baskische humanistische filosoof Fernando Savater, die pleit voor het stoppen van de terreur van ETA: *'Natuurlijk staat Savater dan ook op de dodenlijst van de terroristen, en dat betekent dat hij zich nooit zonder lijfwachten kan verplaatsen.'* Ik heb een behoorlijke rij boeken staan van Savater die als atheïst en humanist pleit voor de idealen van de Verlichting (maar overigens ook een blinde vlek voor dierenleed heeft). Een filosoof op een dodenlijst maakt dat filosofie opeens dodelijke ernst is. Nootboom reflecteert over het geweld zoals dagelijks door kranten wereldkundig wordt gemaakt:

*'Wat in Iran gebeurt is letterlijk synchroon met de gebeurtenissen in de rest van de wereld, maar de krachten die het fundamentalisme bewegen, stammen uit een geestelijke wereld die wij ons weliswaar kunnen herinneren uit onze eigen Middeleeuwen, maar ze lopen niet meer synchroon met de wereld van na de Verlichting, terwijl ze wel over de technische mogelijkheden van die wereld beschikken. Aan die schizofrenie kan gestorven worden, en dat wordt dan ook op grote schaal gedaan. [...] De geschiedenis zal al die slachtoffers en daders inkoken tot een aantal alinea's in een toekomstig hoofdstuk en de gebeurtenissen daarmee een schijn van samenhang geven, terwijl het conflict voortkomt uit het feit dat die samenhang er niet is.'*⁷

En specifiek over de terreur van de ETA: *'Voor veel mensen moet de wereld dicht zijn. Dicht, absoluut, gesloten. Baskisch, sjitisch, Corsicaans of Arisch dicht. Het dicht van de gesloten systemen, van de zuivere talen. Van de sikhs, de IRA, de ETA. Wat het ook kost.'*⁸

*I*neens bedenk ik (het moment vraagt erom) dat God de mooiste fictie van de mensheid is.⁹ Nootboom is katholiek opgevoed en heeft op katholieke scholen gezeten. Het verhaal van zijn schooltijd verhaalt hij in het essay *Schooltijd*. Hoewel hij niet religieus is en ook geen spirituele bevestigingen heeft, zoals sommige reisauteurs, in het bijzonder diegenen die richting het verre oosten trekken, zoals Jan-Willem van de Wetering, heeft Nootboom een fascinatie voor religie, vooral hetatholicisme en zijn rituelen. Het is niet voor niets dat zijn boek *Rituelen* (1980), Japanse rituelen van de zen-boeddistische

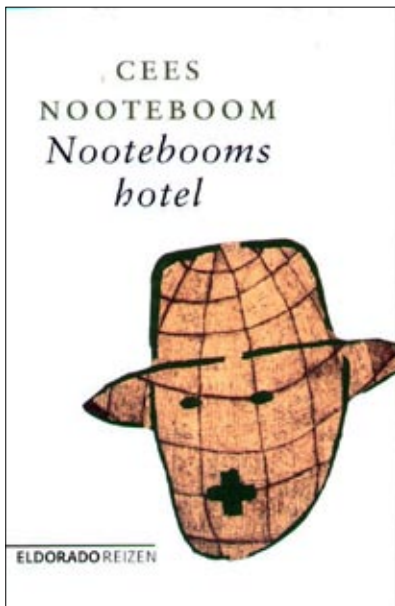
theeceremonie (*chado*) combineert met de katholieke ritus. De Spanjefascinatie van Nootboom is ook doordeesemd van catholicisme: hij loopt in zijn leven heel wat kerken en religieuze bouwsels af. De mensheid heeft de grootste en aanzienlijkste bouwwerken gebouwd door religieuze en aardse onderdrukking: kerken en paleizen. Maar zoals gezegd is Nootboom in eerste instantie een estheet. Hij vermeldt weliswaar de inquisitie en onderdrukking, maar het is secundair. Primair is hij er voor de ervaring van het bouwwerk, de kunst, de historie. Nootboom heeft geen wroeging over zijn katholieke jeugd, zoals zoveel van zijn tijdgenoten-auteurs. Ik heb ook geen wroeging over mijn katholieke jeugd. Die van mij was al een heel stuk minder katholiek dan die van Nootboom. Maar waar Nootboom weinig oog voor heeft is dat hetatholicisme anderen wel heel erg gehinderd heeft en nog steeds hindert in hun ontplooiing. Voor Nootboom is de wereld een groot museum – en hij heeft een abonnement. Hij is vooral een toeschouwer. Hij is als een toeschouwer bij een toneelvoorstelling. Het gaat hem om het

verhaal, om het decor, om de acteurs, maar niet om medelijden met de tragiek van het leed op het podium. Hij vermeldt het wel, maar als toeschouwer. Als journalist, want ook die rol neemt Nootboom soms op zich, is het wel mooi, zoals hij afstandelijk kijkt. Bijvoorbeeld in het laatste essay in het boek *'Het eindeloze continent'*, waarin hij 25 jaar na het beëindigen van de dictatuur van Franco in 1976 het land (dat volgens hem een waar continent is) per auto doorkruist (alleen?) om te kijken wat er in essentie is veranderd.

In de imposante korte roman – die de vorm van een sprookje heeft – *In de bergen van Nederland* (1984) staan interessante reflecties over religie, mythologie en sprookjes. Hoofdperson, de wegenbouwkundig ingenieur en schrijver Alfonso Tiburón reflecteert: *'Zodra de laatste gelovige dood is wordt een godsdienst een mythe.'*¹⁰ En hier het Milliaanse liberalisme, met duidelijke grenzen: *'Iedereen mag denken wat hij wil, elke vorm van ongelijk is toegestaan, zolang je er maar niemand bij betreft.'*¹¹ Dat laatste is een probleem bij religieuze opvoeding en religieuze scholen.

Nootbooms *Hotel* begint, na het introductiehoofdstuk over wat Nootboom bedoelt met de titel, met een aantal reisverhalen. Zoals over Zürich en over Japan. Daarna een deel 'Woorden over beelden met daarin een essay over kunst: schilders, fotografen en tentoonstelling en in het volgende hoofdstuk 'Woorden over woorden' schrijft Nootboom over schrijvers. Mooi zijn de hoofdstukken over Bruce Chatwin – met wie hij literair verwant is – en W.F. Hermans. Hermans komt uit de doeken als een kinderachtig verongelijkt verwend kind die maar blijft zeuren hoezeer hij miskend is. Nootboom beschrijft het met afstandelijke blik. Hij waardeert de romans en verhalen van Hermans, maar met diens polemieken (*much ado about nothing*) heeft hij niets. En

terecht. In het hoofdstuk 'Rapen' verhaalt Nootboom over zichzelf. Over zijn tijd op kasteel Groeneveld in Baarn als een bohemien te gast bij een excentriek echtpaar, over zijn schooltijd en een essay over de Blaeu-atlas (waarvan mij niet duidelijk is waarom het hier is ingedeeld). Naïef als ik ben, begrijp ik niet waarom dit gedeelte 'Rapen' heet. Het laatste, lange gedeelte gaat over Spanje, waar Nootboom een huis heeft op Menorca (over zijn ervaringen op Menorca publiceerde hij *Rode Regen* (2007)) waar hij een deel van het jaar, in de zomer, verblijft. Nootboom is verzot op kranten. Hij leest

een waaier aan kranten, maar altijd ook El Pais. In het Spanje hoofdstuk reflecteert hij onder andere op wat er zoal in de kranten staat. Over het kleine en het grote leed. *'Tienduizend mensen gaan in Tarragona de straat op omdat er een meisje is verkracht en vermoord, vastgebonden, keel doorgesneden, de gebruikelijke gruwelen. Het venijn zit in het woord gebruikelijk. Waar je ook reist komen dit soort moorden voor, alsof er een model voor bestaat, een cliché, alsof het in de reeks van mogelijkheden is voorgeschreven.'*^k

Nootboom schrijft een bespreking over het boek *Voor het oog van de wereld* (1996) over zijn vriend, de fotograaf **Eddy Posthuma de Boer**►, met wie hij tal van reizen heeft gemaakt. Nootboom citeert Posthuma de Boer over diens geëngageerde fotografie die in het tweede deel van het boek aan bod komt: *"Fotografie," zegt hij, "is zo bij uitstek geschikt om iets zinnigs te doen, om te laten zien hoe mensen, en hier vooral kinderen lijden." [...] kun je van een foto die gruwel en verdriet uitdrukt nog zeggen dat hij "mooi" is? Nee, dan wijk je natuurlijk liever uit naar een analyse van het technische kunnen [...] Ook, of misschien juist deze foto's horen onherroepelijk bij het beeld van de wereld zoals zij zich dagelijks voordoen: pijn, gruwel, lijden, al dat is een deel van ons gelijktijdig bestaan.'*^l

Een mooi beschouwend essay heeft de eenvoudige titel *Foto*, waarin Nootboom reflecteert over fotoalbums, voornamelijk fotoalbums van onbekenden. Hij komt tot een mooie reflectie over de foto: *'De foto is de fetisj die de tijd terug moet halen, maar de winst is het verlies: in ruil voor de herinnering aan een vroeger zelf krijg je de zekerheid van een voorgoed voorbij, van het ogenblik dat nooit meer terugkomt, terwijl je het nu juist had willen vasthouden.'*^m *'Elk fotoalbum is een roman waaruit een groot aantal pagina's is gescheurd, maar die juist daarom die vreemde, dubbele geldigheid heeft gekregen. Als het onze eigen roman is, onze eigen geschiedenis, zitten die verdwenen bladen in ons geheugen, als het om onbekenden gaat kunnen we die roman schrijven omdat we hem niet kennen zonder hem te kennen.'*ⁿ In het essay

over de verzamelaar van Griekse beeldhouwkunst, George Ortiz, is Nootboom niet alleen lyrisch over de kunst, in het bijzonder de resten van wat ooit een Hermesbeeld geweest moet zijn, maar nu alleen een romp is. Ook meldt Nootboom dat het geld van Ortiz van zijn vader kwam, die tinmijnen in Bolivia bezat: *'Ooit was deze erfgenaam van een Boliviaans tinfortuin marxist geworden, had hij zijn geloof verloren, was filosofie gaan studeren. Ik heb lang geleden het opstel 'Bitter Bolivia' geschreven, en ik weet dat de geschiedenis van de Boliviaanse tinmijnen er een is van de grofste uitbuiting.'*^o De vraag is: is het ethisch verantwoord om geld verkregen uit uitbuiting van Boliviaanse mijnwerkers aan kunst te besteden? Ortiz had dan misschien wel wroeging, maar zijn oplossing naar esthetiek is immoreel escapisme. Geld dat niet op een eerlijke, morele (en dat is fundamenteel anders dan legale) manier is verdiend lijkt mij, is niet iets om te spenderen aan kunst verzamelen. Ortiz had manieren kunnen vinden om met dat geld de Boliviaanse bevolking en met name de mijnwerkers te helpen. Als geld oneerlijk verdiend is, en je erft het, dan heb je een morele plicht om dat te besteden op een morele manier, om zoveel mogelijk onrecht ongedaan te maken. Dat geldt dus ook voor mensen van Shell (en de kinderen van de CEO's die teren op het fortuin) als voor monarchen en aristocraten. Hierop door reflecterend geldt dat ook voor Nederland als geheel: een groot deel van de rijkdom in Nederland is opgebouwd door (koloniale) uitbuiting. In dat licht bezien is de verbouwing van het Rijksmuseum voor vele miljoenen onethisch, zeker gezien de schrale ontwikkelingshulp die wij geven. Ik vind kunst heel belangrijk en ik vind het Rijksmuseum en het Stedelijk Museum prachtig – de vraag is alleen of het eerlijk verdiend geld is en of dit een moreel te verantwoorden manier is om het geld te besteden. En zo beneemt ethiek mij nogal eens het esthetisch genoeg waar Nootboom zo in zwelgt.

Zonder Grieks en Latijn kan ik mij mijn leven niet voorstellen, ik zou iemand anders geworden zijn – wie wil kan het nalezen in Het volgende verhaal.^p Ik heb ook het gymnasium doorlopen. Niet een katholiek internaat zoals waar Nootboom enkele jaren verbleef, maar een christelijke school, het Christelijk Lyceum in Zeist. Ik heb met veel plezier Grieks en Latijn gehad – ik heb alleen in Grieks eindexamen gedaan, maar op mij heeft het geen blijvende indruk gemaakt. Wellicht heeft het mijn fascinatie voor filosofie aangewakkerd. In colleges filosofie die ik geef, geef ik dikwijls de etymologie van kernwoorden van het filosofisch jargon, inclusief die van het woord filosofie. Ik vond de verhalen van Odysseus wel leuk, maar, om eerlijk te zijn, de verhalen van Nootboom raakten mij veel meer. Inderdaad is het werk van Nootboom doordeesemd met de klassieken.

Nootbooms Hotel heb ik uit. Ik ben maar wat blij dat ik nog een werk van Nootboom te lezen heb. De prachtige Bezige Bij gebonden uitgave van *Scheepsjournaal. Een boek van verre reizen* ligt al uitnodigend op mijn bureau.

-----
a P. 13. - b Cees Nootboom, 'Een dood van vuur en water. Aan de oevers van de Ganges', in: *Scheepsjournaal. Een boek van verre reizen*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2010, p. 90-92. - c Allard Schröder, *Nieuwe tijden*, 2006. - d Nootboom, p. 166.
e Filosoof André Klukhuhn onderscheidt twee kenwijzen: wetenschap en kunst. Wetenschap is de objectieve kenwijze van de wereld; kunst is de subjectieve kenwijze van de wereld. En filosofie is reflectie op het geheel. - f P. 351. - g P. 352.
h P. 390. - i P. 98. - j P. 114. - k P. 395. - l P. 113.
m P. 128. - n P. 130. - o P. 147. - p P. 294.

Ingezonden brief

Wat een prachtig tijdschrift *De Vrijdenker* geworden is bewijst het laatste nummer (jaargang 46/3 april 2015) weer. Terecht wordt er veel aandacht besteed aan teksten van de aftredende voorzitter Anton van Hooff, waaronder 'Geef mij maar de Duitse Grondwet'. Het heeft me altijd gestoord dat de Nederlandse Grondwet geen wet is maar wel een toetssteen voor de wetgevers, een van de weinige redenen om de Eerste Kamer vooralsnog in stand te houden, want die gaat daarover.

Als onderdaan van de EU en de EEC (zo staat dat in mijn verblijfsvergunning, die ik niet nodig heb maar wel koester) vraag ik me af wie er, in het woord van de nog altijd betreurde Jos Brink, dan wel mijn 'Overdaan' is. Of zal ik dat maar interpreteren als 'onderworpen aan de besluiten en verdragen van de Europese raden, commissies en parlement of hoe dat allemaal in elkaar zit'?

De Belgische, dus mijn, Grondwet echter garandeert de gelijkheid van alle Belgen (*) en er bestaat een Grondwettelijk Hof, een rechtscollege bestaande uit twaalf rechters die waken over de inachtneming van de Grondwet door de wetgevers in België.

Alhoewel republikein in hart en nieren leg ik me ook neer bij het Belgisch koningschap. Immers, de koning is niet de koning van België maar de koning der Belgen, wat betekent dat hij (m/v) staatshoofd is, niet bij de gratie van een fictief wezen maar bij de gratie van

de Belgische wetgever, die hem met een twee-derde meerderheid kan afzetten en een republiek uitroepen. Het is trouwens aardig van het Belgische hof dat de koning naar aanleiding van zijn Duitse oorsprong (Saksen-Coburg-Gotha) evenals het Engelse (Huis van Hannover) de titel/naam heeft afgeworpen en de huidige koning door het leven gaat als Filip van België en Philippe de Belgique en von Belgien. De Engelse namen de titel huis van Windsor aan, maar de huidige kroonprins is een Mountbatten-Windsor. Zal hij die verwijzing naar het Duitse Battenberg weer afleggen?

Ik kan het niet meer dan 100% eens zijn met het standpunt van Jos van Dijk in zijn 'Een weerbare democratie'. Foute gedachten moeten kunnen worden geuit in een zelfbewuste democratie. Dan hebben we ook de kans (en de plicht) ze in een openbaar debat te bestrijden en woekeren ze niet voort in de spelonken van zelfbenoemde martelaren. Ik denk dat hier het begrip veerkracht, *resilience* in het Engels, van toepassing is. Ik denk nog met plezier terug aan de European Humanist Federation General Assembly and Conference van 25-27 mei 2012 te Utrecht onder de titel 'Humanism and Resilience', met *nouveau philosophe* Pascal Bruckner als hoofdgastspreeker, die ons humanisten waarschuwde tegen onze natuurlijke neiging om met de waan van de dag mee te waaien. Ik herinner me nog goed het logo: een school visjes met enkele die tegen de stroom in zwommen.

Ik vind ook ondersteuning voor het standpunt van Van Dijk in het pleidooi van Fons Tel (*ibidem*, pp. 17-18) voor een open samenleving en het door hem aangehaalde citaat van Maurice Blessing in *Trouw*, 28-12-15, dat begint met "Waarom perken wij de vrijheid van meningsuiting en vergadering selectief in? Waarom dwingen wij moslims impliciet ondergronds te gaan om kennis te kunnen nemen van hun religieuze traditie? Het lijkt mij dat je elke gelegenheid moet aangrijpen de schaduwzijden van die traditie in het openbaar ter discussie te stellen."

Op één onschuldig puntje ben ik het met historicus, vertrouwd met oude culturen, Anton van Hooff niet eens. Ik citeer: "Soera 88:17 verklaart zelfs dat kamelen het hoogste schepsel van Allah zijn ('Nee, nee, vertaalfoutje, roepen imams')." Ik ben geen imam, maar ik lees soera 18 vers 17 als *Afala yanthuroona ilaal-ibili kayfa khuliqat* en volgens mij betekent dat: Dan kijken ze niet naar de kamelen, hoe ze geschapen zijn.

Maar.... ik was nog vergeten te kijken naar mijn tekst van *De Heilige Qor'aan met Nederlandse Vertaling*, Islamabad: Islam International Publications Ltd. Daarin komen er in 88:17 helemaal geen kamelen voor. *Yanthuroona* wordt daar vertaald als 'naar de wolken'. Dat past trouwens helemaal in de context:

- 17: Zien zij niet naar de wolken, hoe zij gevormd worden.
- 18: En naar de hemel, hoe deze hoog verheven wordt.
- 19: En naar de bergen, hoe zij opgericht worden.
- 20: En naar de aarde, hoe zij uitgespreid wordt.

Ik neem dan ook aan dat deze vertaling de juiste is. Hierbij merk ik nog op dat mijn Arabische woordenboeken het hedendaags Arabisch betreffen en weinig hulp geven bij de vertaling van de *Qor'aan*. De grammatica is wel hetzelfde maar de woordenschat verschilt enorm. Ik kon dus wel de zinsvorm nagaan maar niet het vocabulaire.

(*)Art. 10

Er is in de Staat geen onderscheid van standen.

De Belgen zijn gelijk voor de wet; zij allen zijn tot de burgerlijke en militaire bedieningen benoembaar, behoudens de uitzonderingen die voor bijzondere gevallen door een wet kunnen worden gesteld.

De gelijkheid van vrouwen en mannen is gewaarborgd.

Art. 11

Het genot van de rechten en vrijheden aan de Belgen toegekend moet zonder discriminatie verzekerd worden. Te dien einde waarborgen de wet en het decreet inzonderheid de rechten en vrijheden van de ideologische en filosofische minderheden.

Art. 11bis

De wet, het decreet of de in artikel 134 bedoelde regel waarborgen voor vrouwen en mannen de gelijke uitoefening van hun rechten en vrijheden, en bevorderen meer bepaald hun gelijke toegang tot de door verkiezing verkregen mandaten en de openbare mandaten.

De Ministerraad en de Gemeenschaps- en Gewestregeringen tellen personen van verschillend geslacht. Enzovoort...

Paul Mercken, gewezen docent Middeleeuwse wijsbegeerte Universiteit Utrecht. Voor mijn vak heb ik klassiek Arabisch moeten leren.

Ingezonden brief

In De Vrijdenker 2015-03 wekt Anton van Hooff de schijn dat in Beierse schoollokalen geen crucifix of kruis meer voorkomt, dit als gevolg van de uitspraak van het Bundesverfassungsgericht in Karlsruhe op 16 mei 1995. Inderdaad heeft de Freistaat Bayern in december van dat jaar haar schoolwet aangepast, maar zodanig dat een kruis in de klas mogelijk bleef: *'Angesichts der geschichtlichen und kulturellen Prägung Bayerns wird in jedem Klassenraum ein Kreuz angebracht'* (Bayerisches Gesetz über das Erziehungs- und Unterrichtswesen; artikel 7, alinea 3). Tegen een kruis in de klas kan bezwaar worden gemaakt, maar zo'n bezwaar is - zoals uit diverse rechterlijke uitspraken in Beieren blijkt - alleen in atypische uitzonderingsgevallen kansrijk. Helaas heeft ook het Europees Hof voor de Rechten van de Mens uitgesproken dat verplichte aanwezigheid van de crucifix in klaslokalen op openbare scholen niet in strijd is met de mensenrechten (maart 2011). Dit in een Italiaanse zaak.

Andreas Dijk

Vieren van de dood

Anton van Hooff (foto zie pag. 12)

Bij moslims is een begrafenis een mannenzaak; vrouwen mogen niet mee bij de uitvaart, want dit zwakke geslacht gaat jammeren, terwijl mannen verheugd horen te zijn omdat weer iemand tijdelijk geborgen wordt in afwachting van de opstanding met ziel en lichaam. Mannen vieren een begrafenis. Ook ik heb een dode gevierd, te weten Johann Mesken. Hij kreeg als 93-jarige op 31 maart de lang gewenste euthanasie. Mij had hij letterlijk ingehuurd om op de crematieplechtigheid te spreken. Nadat we al een paar jaar brieven hadden gewisseld, echte handgeschrevene, kwam hij een half jaar geleden met de verrassende vraag: 'Wil jij spreken als mijn resten verbrand worden. Ik sta erop dat je een honorarium in rekening brengt.' Beschroomd heb ik aan zijn wensen voldaan, dat wil zeggen dat ik mijn loon aan De Vrije Gedachte laat toekomen.

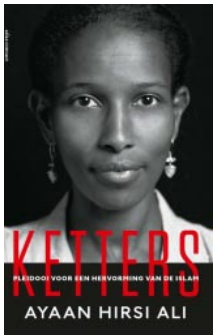
In mijn toespraak heb ik zijn leven de revue laten laten - hij had me keurig gerangschikt materiaal toegestuurd. Zijn levensloop spreekt alleen de direct betrokkenen aan. Hier volstaat het te vermelden dat hij in 1946 definitief brak met de (hervormde) kerk. Hij had een actief, rijk leven. Maar het was hem uiteindelijk genoeg. Zorgvuldig regelde hij zijn levenseinde, waarbij dus ook aan mij een rol was toebedeeld. Op de dag van zijn euthanasie kreeg ik nog een brief, waarboven stond: *'mijn laatste'*.

Niets van neerslachtigheid. Vol optimisme schrijft hij: *'Eens zal onze gedachte zegevieren. Daar ben ik van overtuigd.'* En ik moest nog maar even voorzitter blijven. Aan deze laatste wens voldoe ik dus niet. Een verzorgster van zijn verpleeghuis vertelde me dat hij op de ochtend van de euthanasie gevraagd had om het overhemd dat zij hem het beste vond staan. Uit dit gedrag en uit zijn woorden spreekt geen enkele angst voor de dood: *'Dood is vrijheid.'*

Deze en andere uitlatingen in dezelfde trant deden me denken mijn favoriete antieke filosoof Epikouros: *'Als de dood er is, zijn wij niet en als wij er zijn, is de dood niet.'* Dit besef is het bewust aanvaarden van het onmiskenbare feit dat wij gewoon een dier zijn, maar waarschijnlijk het enige dat moet leren leven met de dood. Kleuters vragen al - bijvoorbeeld bij een gestorven huisdier - 'Ga ik ook dood?' Ontkennen helpt niet, geloof in een hiernamaals is zelfbedrog. Zelfs de bekende verzekering 'we zullen hem/haar nooit vergeten' is een dooddooener. Natuurlijk vervaagt de herinnering vrij snel. Alles wordt immers opgenomen in de omloop van de tijd.

Wat iemand als Johann Mesken daar en toen leerde is dat we de dood van een vrij mens kunnen vieren.

Reformatie en Hirsi Ali

Anton Mullink

In haar nieuwste boek *KETTERS* houdt Ayaan Hirsi Ali een vurig betoog voor een hervorming in de Islam. Zij

beschrijft eindeloos de meest afgrijsselijke lijfstraffen op diefstal, overspel, homoseksualiteit en geloofsafval. De lijst van gruwelen had korter gekund. Iedereen weet ondertussen wel tot welke walgelijke moorden en martelingen de extreme islamieten in staat zijn. Ook de lijst citaten van islamgeleerden die de toepassing van deze straffen goedkeuren en het voorstellen alsof dit allemaal rechtstreeks door Allah verordonneerd wordt, is volgens mij nodeloos lang. Ter zake doende is haar stelling dat deze afgrijsselijke praktijken uitdrukkelijk samenhangen met de Islam. De martelingen en moorden zijn veelal het ten uitvoer brengen van verzen in de Koran.

Door een reformatie zou de Islam een godsdienst worden die in de moderne tijd past. We hebben toch ook geen last van christendom of het joodse geloof? Zeker, zeer weinig (red.) christenen en joden zullen nu ongelovigen naar het leven staan. Maar is dat een argument om deze geloofsrichtingen niet even scherp te bekritisieren?

Is m.a.w. liberalisering van het islamitisch geloof dé oplossing? Ik betwijfel dit ten eerste. De afschuwelijke misdaden die Hirsi Ali gedetailleerd beschrijft, worden gepleegd onder het uitroepen van vrome kreten. Ayaan stelt terecht dat dit soort praktijken nu in geen enkele christelijke gemeenschap denkbaar is. Vreemd vind ik het dat zij imperialistische factoren van het christelijke koloniserende Westen afwijst als medeverklaring. Ook denkt zij dat sociaaleconomische omstandigheden van immigranten of onderontwikkeling geen rol spelen bij

het islamisme, omdat enkele islamitische oliestaten steenrijk zijn en een aantal terroristen hoogopgeleid.

Ofschoon zij uitdrukkelijk atheïst is, breidt ze haar reformatoische ideeën niet uit tot religiekritiek. Is de kern van de zaak niet dat alleen rationeel denken leidt tot kritiek op welk geloof dan ook? Alle openbaringen zijn een product van de menselijke geest en profetieën zijn hallucinaties. Reformatie van de Islam bevat voor haar het relativeren van de betekenis van de profeet en meer nadruk op het leven vóór de dood. Eigenlijk geeft ze verhuulend aan: vergeet dat paradijs maar. Deze stellingname is hetzelfde als erkennen dat Mozes en Jezus sprookjesfiguren zijn.

Mozes, Jezus en Elia - Giovanni Battista Moroni

Geloof in welke god dan ook is nonsens. Dit betekent toch: schaf alle drie de monotheïstische godsdiensten maar af. Ze deugen geen van allen. Maar nee, Ayaan blijft nog hangen in een vage reformatie.

Zij veronderstelt dat de Westerse beschaving en welvaart begonnen met de reformatie. Zeker het kapitalisme heeft zijn wortels in de reformatie, maar is dat zo'n zegen? Universele menselijke waarden zijn eerder de vrucht van de evolutie van de mens dan een product van het christendom.

In haar vorige boeken suggereerde ze eigenlijk dat de islamieten zich maar het beste tot het christendom konden bekeren. Nu bepleit ze een reformatie voor de Islam. Heeft Hirsi Ali niet een geromantiseerd beeld van de christelijke reformatie, die

mede geleid heeft tot godsdienstoorlogen en antisemitisme? Zonder antisemitisme in het christelijke Duitsland was de Holocaust helemaal niet mogelijk geweest. Spelen de superioriteit van het christelijke Westen en het joodse idee van Uitverkoren Volk geen funeste rol in het fanatisme in de islamitische wereld? Is er in dit kader

niet veel meer nodig dan een hervorming van de Islam? Ook politicus Maajid Nawaz bepleitte in de Rode hoed een liberalisatie van de Islam. Maar bij het interview door Theodor Holman bekende hij wel te geloven in Allah en in een hiernamaals. Wat betekent zijn zogenaamd seculiere Islam dan nog? Is hier geen sprake van vierkante cirkel? Anderzijds is natuurlijk alles wat bijdraagt aan vermindering van de extremistische barbarij en radicalisering meegenomen.

Is het christelijke Westen wel in Loorlog met de Islam? Is het niet veeleer een wrijving tussen gelovigen en ongelovigen? Het lijkt me van wezenlijk belang dat seculieren de handen ineen slaan. Het gaat dan om van-huis-uit ongelovigen en afvalligen van welke godsdienst dan ook. De verschillen en geschillen van gelovigen en seculieren kunnen met overtuigende argumenten en democratisch opgelost worden. Ayaan schreef dat de Reformatie mede succesvol was door een nieuwe techniek, te weten de boekdrukkunst.

Als haar reformatie kans van slagen zou hebben (wat ik betwijfel), dan kan toch zeker de redelijke communicatie door het Wereldwijde Web bijdragen aan een mondiale secularisering. Misschien krijgt Internet zo een belangrijk seculier (ape-)staartje.

Anton Mullink (Vorden, 1938) was ooit franciscaan, missionaris en kapelaan, wil nu uitdragen hoe wijs het perspectief is van het seculiere denken. Is onder andere werkzaam geweest in de verslavingszorg.

Afscheid van Voorzitter Anton van Hooff op jaarvergadering De Vrije Gedachte

Dik Kruithof

Na de jaarvergadering van zaterdag 18 april 2015 gaat De Vrije Gedachte met een groter en jonger bestuur verder. Voorzitter Anton van Hooff nam na zes jaar afscheid en werd opgevolgd door Fabian van Langevelde. Tevens traden Saskia Spigt en Leon Korteweg toe tot het bestuur.

De vergadering kende een rustig verloop waarbij het verslag van de vorige vergadering en het jaarverslag met enige toelichting zonder veel discussie werden vastgesteld. Wel kwam in de bespreking de vernieuwing van de folder en de brochure aan de orde. Bij het financieel verslag werd met instemming kennis genomen van de vermindering van de kosten door inschakeling van een nieuwe internet-provider en door beperking van de dienstverlening door het Humanistisch Historisch Centrum, maar ontstond weer discussie over de vraag of de waardevermeerdering van de beleggingen moet worden opgenomen in de exploitatierekening. Toen zowel de huidige als de vorige penningmeester met nadruk verklaarden dat dit kon en mocht, ging de vergadering akkoord met het financieel verslag. Na voorlezing van een goedkeurende verklaring van de kascommissie kreeg de penningmeester en daarmee het bestuur decharge voor het gevoerde financiële beleid.

De nieuwe hoofdredacteur René van Elst kreeg applaus voor de vernieuwing van De Vrijdenker waarna de begroting voor 2015 werd vastgesteld na enige toelichting over de verdere plannen om de ledenwerving op gang te brengen, onder meer door een ruimere verspreiding van De Vrijdenker. Contributie en abonnementsgeld werden voor 2016 op hetzelfde niveau vastgelegd.

Bij de bestuursverkiezing werden bij acclamatie twee zittende bestuursleden herbenoemd en drie nieuwe bestuursleden benoemd. Toen was het tijd om afscheid te nemen van Anton van Hooff. In zijn afscheidswoord kwam aan de orde dat hij niet de vereniging of der dagen zat was, maar dat hij al een extra periode van twee jaar had genomen, vooral omdat het in het begin erg moeizaam was, met een voorganger die tot aan de rechter ging om zijn gelijk te halen. Toen dat afgelopen was – met hartelijke dank aan de leden die daar aan meegeholpen hebben – kwamen er weer nieuwe bestuursleden en kon hij zich als voorzitter bezig houden met toegedagen organiseren, sprekers aantrekken, bijeenkomsten leiden, aan de weg timmeren, stukjes schrijven, aan debatten deelnemen, tot in Istanboel toe. De zorg om de afkalving van het ledental, vooral door overlijden, blijft, maar we zullen nooit een massa-organisatie worden (dat lukt niet bij een vereniging die gelijk heeft). Hij blijft beschikbaar voor openbare optredens, is afgelopen zondag aangenomen als redactielid maar wil zich er verder alleen mee bemoeien als hij door Fabian gevraagd wordt. Anton: “Goed, als ik de balans opmaak, kijk ik met voldoening op dit voorzitterschap terug, ik hoop dat jullie dat ook doen.”

Hierna sprak Paul Hopster – oud bestuurslid en vanuit de redactie vaak aanwezig bij bestuursvergaderingen – een dankwoord uit namens vereniging en bestuur en werden aan Anton als afscheidscadeau boeken overhandigd, voor hem uitgekozen door de leden van het bestuur.

De nieuwe voorzitter gaf in de rondvraag eerst het woord aan Leon Korteweg om het nieuwe Wikipedia-artikel over De Vrije Gedachte te laten zien en sloot na nog twee vragen de vergadering.

Dik Kruithof (Markelo, 1947) is secretaris van De Vrije Gedachte

Foto's (RvE): boven: het bestuur in de oude samenstelling: Dik Kruithof, Richard Duijnste, Anton van Hooff, Jacques Honkoop en Gerhard Elferink; midden: de nieuwe bestuurders Fabian van Langevelde, Saskia Spigt en Leon Korteweg; onder: Anton van Hooff ontvangt een tas vol boeken uit handen van Paul Hopster.

Twée nieuwe redacteuren

In het vorige nummer van ons blad kon u lezen dat we in overleg waren met twee potentiële nieuwe redacteuren. Het doet ons genoegen nu te kunnen melden dat beiden, te weten Anton van Hooff en Ewout Klei, inmiddels tot ons team zijn toegetroten. In de kolommen hieronder stellen zij zich aan u voor. Wij verwachten een uitstekende samenwerking, gericht op verdere verbetering van De Vrijdenker.

De Redactie.

Anton van Hooff

Hoe zou ik De Vrije Gedachte nog kunnen dienen na zes jaar lang voorzitter te zijn geweest? In het bestuur blijven zitten bergt het gevaar in zich dat de nieuwe voorzitter voor de voeten gaat lopen. Ik heb slechte ervaringen met betweterige oudvoorzitters... Ik heb mijn opvolger verzekerd dat ik alleen desgevraagd hulp en advies zal geven. Ik verdwijn in de coulissen en keer terug

naar het begin van mijn relatie met onze club van waanvrijen: schrijven voor De Vrijdenker.

Het was pas na de millenniumwisseling dat ik besloot iets te doen aan mijn ongelooft, dat al in het eerste jaar van mijn studie klassieke talen (1962/63) was doorgebroken. In mijn introductiepaspoort stond als mijn voorliefdes vermeld: 'lezen en schrijven', wat de introductiecommissarissen telkens weer honend liet uitroepen: 'Hé, hier hebben we een student die al kan lezen en schrijven!'

Een bestaan zonder die twee genietingen is voor mij ondenkbaar. Mijn hele leven heb ik mezelf in woorden uitgedrukt. Stukjes maken is voor mij een Cognitieve Gedrags-Therapie, hét middel om boosheden van me af te schrijven. Zo kwam ik bij De Vrijdenker terecht met artikelen tegen modern bijgeloof. Na enige tijd werd ik ook maar DVG-lid. Gerhard Elferink heeft in het vorige nummer mijn 'doopceel' gelicht en verteld hoe ik binnen de kortste keren gevraagd werd om voorzitter te worden. Op grond van bestuurserfaring dacht ik dat wel aan te kunnen, al begreep ik dat vrijdenkers per definitie lastige lieden zijn. Het was zaak de springende kikkers in de kruiwagen te houden.

Niet omdat ik der dagen of de vereniging zat was, besloot ik na drie statutaire termijnen die vaak enerverende taak te beëindigen; van het klassieke Athene heb ik geleerd dat rotatie van functies een democratisch beginsel is. Te lang op de voorzittersstoel zitten heeft het risico dat je gaat geloven onmisbaar te zijn. Blijven schrijven en dan nu als redactielid is een ongevaarlijke afkickmethode.

Moet ik nog personalia geven? Ik ben een oorlogskind (Den Haag 1943). Van roomsen huize. Bijna 50 jaar lid van de PvdA – tot 2013 toen de sociaaldemocraten de supermarkt van de participatiemaatschappij omarmden. Heb in twee gezinnen zes kinderen in de wereld gezet. De eerste lichting van drie dochters heeft mij tien keer grootvader gemaakt. Aan mij is dus de vergrijzing van Europa niet te verwijten. De jongste dochter uit mijn tweede gezin is met vijf jaar de jongste van de hele familie: tante Marta heeft al tien neven en nichten. Er zullen wel niet veel Nederlanders zijn die van de Sociale Verzekerings Bank zowel AOW als kinderbijslag krijgen.

Ewout Klei

Toen ik op 1 januari 2015 besloot om lid te worden van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte wilde ik ook actief zijn voor de club. Omdat ik graag schrijf en goed kan redigeren leek mij een redacteurschap bij De Vrijdenker het leukst, hoewel ik uiteraard niet kon bevroeden dat ik na vier maanden al zou toetreden tot de redactie.

Over mijzelf: mijn naam is Ewout Klei, 33 jaar jong, politiek historicus en freelance journalist (ik ben nu columnist voor het onlinemagazine Jalta) en auteur van enkele boeken over politiek.

Mijn geschiedenis met de vrijdenkers begint met een debat begin 2012 in Den Haag met Hans de Vries over de scheiding tussen kerk en staat. Ik was daar toen in de hoedanigheid van voorzitter van de Thema-afdeling Levensbeschouwing en Religie van D66, Hans de Vries was voorzitter van de Atheïstisch-Seculiere Partij (ASP). Na het debat bood Hans mij een lift aan en onderweg praatten we over de ASP, de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte waaruit de ASP is voortgekomen en over De Vries' politieke avonturen in de jaren zeventig bij de Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP). Het bleek ook dat hij als jong broekje Anton Constandse nog had ontmoet, de beroemde vrijdenker die in de jaren dertig als vrijwilliger in Spanje tegen Franco en de fascistten had gevochten. U begrijpt het al, een vereniging waar mensen als Hans de Vries en Anton Constandse lid van waren en zijn, zo'n vereniging fascineerde mij meteen.

Eind 2014 hakte ik de knoop door, toen ik het lid-zijn-van-een-partij (let op de heideggeriaanse streepjes) helemaal zat was en weer onafhankelijk over politiek wilde gaan denken en schrijven. De Vrije Gedachte levert helaas geen macht op maar wel eeuwige roem. Nadat ik de paarse kerk verliet bekeerde ik mij dan ook vol overgave tot de vrijdenkerij, een geestelijke stroming waar ik misschien wel vanaf mijn geboorte al bij had gehoord, zelfs voordat ik werd gedoopt.

Als kersvers redactielid wil ik mij inzetten voor de kwaliteit van het blad, u inspireren tot het schrijven van vrije gedachten die de eeuwigheid kunnen doorstaan, en misschien nog wel langer. *The Force* uit *Star Wars* is tegenwoordig ook een religie. *Use the Force young padawans*. Uw pen is machtiger dan het Jedi-lichtzwaard. Hans de Vries is mijn Master Yoda, laat ik uw Obi Wan Kenobi zijn.

Maar waar geloof jij dan in?

Wim Aalten

Vrijdenkers (maar ook atheïsten) krijgen deze vraag vaak voor de voeten geworpen als er in een discussie over het al dan niet in (een) god geloven wordt gesproken.

Waar ik in geloof? Moet ik ergens in geloven? Moet ik in een god (en alles wat daar aan religieuze ver-zinsels bij hoort) geloven? We hebben toch vrijheid van godsdienst in dit land en dat betekent toch ook dat ik vrij mag zijn van godsdienst en vrij ben om niet in een god te geloven?

Gelovigen kijken vaak wat vreemd en ongelovig als je ze confronteert met de vrijheid om niet in een god te hoeven geloven. In hun wereld is die vrijheid er niet. In hun wereld mag je in theorie vrij kiezen voor de ene of de andere (afplitsing van een) geloof maar vaak wordt die vrijheid dan beloond met de staat van afvallige (of erger).

Nee, ik geloof niet, waarom zou ik geloven in een god of goden die niet bestaan? Waarom zou ik een geloof aanhangen dat zich baseert op onzin en leugens en dat regels en dogma's hanteert waar een vrij mens ongelukkig van wordt of door wordt onderdrukt? Ik ben een realist en een vrijdenker. Ik ben hier op aarde, ik weet niet precies hoe dat komt maar ik ben er. En ik leef in de wetenschap dat we het ontstaan van de aarde en de mensheid niet kennen. Maar dat is voor mij geen bezwaar te leven en van het leven te houden. Het is zelfs een motief om ten volle van dit leven te genieten. Ik zie de werkelijkheid om me heen. Ik weet dat ik dood ga en dat het dan over is. Intussen leef ik mijn leven en doe ik mijn ding, heb plezier, verbaas me, erger me, ben verliefd, maak ruzie, hou van mensen, veracht mensen, ben woedend, ben verdrietig, loop de kantjes er van af maar neem ook mijn verantwoordelijkheid.

En ik kijk vooral vooruit. De geschiedenis kennen we, we leren er van maar moeten er zeker niet in vast blijven zitten. Het gaat om het nu en om de toekomst. In het nu zijn we verantwoordelijk voor hoe we leven en tevens verantwoordelijk voor hoe we de toekomst vorm geven. En dat kan stukken beter dan we nu doen. We besteden veel te weinig aandacht aan het algemeen belang. Sociale omgeving en economie zijn geen natuurverschijnselen of natuurrampen, maar allemaal mensenwerk. Hetzelfde geldt voor religie, er bestaan geen goden, geen hemel en geen hel. Er zijn slechts mensen, dieren, planten en een natuur. En om de wereld leefbaar(der) te houden is (dat leert de geschiedenis ons elke dag) een andere sociale orde, een andere economie en vooral geen religie nodig.

Ik leef als vrijdenker en noem mezelf geen atheïst. Wat het vrijdenken met het atheïsme gemeen heeft, is dat in beide gevallen het geloof in een god/in goden ontbreekt. Maar vrijdenken is veel meer dan religiekritiek. Het is aan vrije vrijdenkende geesten om alle onderdrukkende visies en systemen, geloven en ideologieën die de wereld teisteren ter discussie te stellen en zo nodig te bestrijden.

Want juist de vrijdenkende mens weet dat zijn vrijheid onlosmakelijk verbonden is met de vrijheid van anderen. En elk misbruik van die vrijheid is een directe aanval op de vrijheid van anderen. De (hedendaagse) ge-

schiedenis zit vol met voorbeelden.

Als vrijdenker leef ik met de volgende definitie van het vrijdenken: Vrijdenken is: jezelf een beeld, een mening en een visie vormen over de wereld, de geschiedenis, de toekomst, de mens en de samenleving op basis van feiten, logica en rede. Onafhankelijk van traditie, autoriteit, dogma, ideologie, religie, politieke of economische visie.

Vaak zal de wetenschappelijke methode worden gehanteerd om te onderzoeken en te verklaren. Maar ook een nuchtere kijk op alledaagse dingen is een basis voor het vrijdenken. Vrijdenken is voor alle mensen een voorwaarde voor een vrij bestaan en daarmee de basis voor een vrije wereldwijde samenleving. Bij vrijdenken hoort de vrijheid van meningsuiting."

Voor het alledaagse vrije denken hanteer ik het volgende uitgangspunt: Alledaags vrijdenken is vrijdenken dat alledaagse dingen en gebeurtenissen beschouwt en beoordeelt op basis van de definitie van vrijdenken en de KLL-Code (zie hieronder). Alledaags vrijdenken gaat over het nu en over de toekomst, het verleden ligt achter ons en in het heden zoeken we als samenleving onze weg. Nadenken over de toekomst heeft prioriteit."

Ook vrijdenken is nooit waardenvrij. Gelukkig maar, waardenvrijheid is, net als b.v. de vrijemarkt-economie, gemakkelijk aanleiding tot ongecontroleerde macht in handen van mensen (vaak mensen die ontkennen dat er een algemeen belang bestaat) die die macht misbruiken. Ik ben voorstander van een wereldwijde sociale en solidaire samenleving. Alle individualisering van de laatste decennia kan het niet wegpoetsen, er bestaat wel degelijk een algemeen belang. En globalisering is voor mij niet gelijk aan het wereldwijd promoten van de neoliberale vrije markt. Ik wil in het kader van het algemeen belang een eerlijker oplossing voor onze mondiale problemen.

De volgende universele waarde, afgekort de KLL-Code, deelt zich uitstekend om het universele doel van vrijdenken aan te geven: Het realiseren van Kwaliteit van Leven en Leefomgeving voor alle bewoners van de wereld. Eerlijk verdeeld en binnen de mogelijkheden en de grenzen die de aarde biedt. Met als aanvullende en ondersteunende waarden realiteitszin, eerlijkheid, menslievendheid en solidariteit, vorm gegeven in vrijheid, met oog voor het algemeen belang, zonder de last van religie en gevrijwaard van de uitwassen van de neoliberale vrije markt economie, ingebed in een democratische rechtsstaat en in een open samenleving. Met als economische basis een wereldwijde solidaire vrije markt."

Vrijdenken is een manier van leven, de KLL-Code is een politieke keuze. En daar geloof ik niet in, zo leef ik.

Wim Aalten (1948) is socio-loog en motorrijder, schrijver van het boek "Motorrijden zonder God".

OPROEP

Op pagina 13 heeft Wim Aalten de aftrap gedaan voor een nieuwe serie boeiende artikelen die geschreven zullen worden door.... jawel, door ú. De redactie zou namelijk graag bijdragen aan dit blad zien over het onderwerp **“Wat/waaraan geloof ik (eigenlijk) als vrijdenker?”**. Wij wensen u daarvoor veel inspiratie toe. Intussen zijn bijdragen over het onderwerp “Mijn ontkering” ook nog van harte welkom. Bij voorbaat onze dank.

De Redactie

De spiegelzaal als vreedzaam wapen tegen IS

Ben Warner (foto zie pag. 15)

Strategische communicatie is een veel gehoorde term. Het klinkt als een aanpak uit de hogeschool van het vak. Strategie is nooit een taak van onderofficieren, klerken of chefs. Als een aanpak strategisch denken nodig heeft, moet er wel wat van grote betekenis en waarde op het spel staan. Ervaring, inzicht en verstand komen om de hoek kijken. Dat is helaas in de praktijk niet altijd het geval. Vaak gebruikt men het woord in een alledaagse betekenis van aanpak. Daarmee inflanteert de oorspronkelijke waarde.

Er zijn uiteenlopende, individuele drijfveren voor IS-strijders en zij die zich aanmelden als jihadist. Ze worden allemaal in artikelen en reacties opgesomd. Soms ter vergoelijking, soms voor begrip, soms voor afschuw. Om er een paar te noemen: het gevoel van achterstelling, uitzichtloosheid, jaloezie, avonturierschap, saamhorigheidsgevoel, bloeddorst, zelfrealisatie. Dat is een niet bediscussieerbaar amalgaam. Als de ene drijfveer kan worden weggenomen met argumenten springt de tegenstander naar een andere vluchtheuvel in het eilandenrijk van motieven. Het scala van motieven werkt als geestelijk struikgewas. Communicatief speelt zich een monsterachtige informatiestrijd voor onze ogen en oren af.

Er is overduidelijk één collectief schild, van waarachter en waaronder IS ten strijde trekt en dat is het geloof en de ideologisch gedreven intentie een kalifaat te stichten conform de gedachten en voorschriften van de profeet Mohammed. Het doet er niet zoveel toe of er meer of minder kan worden gesteund op Koranuitspraken. Ten eerste is de Koran allesbehalve eenduidig en ten tweede zijn er gewillige exegeten die al naar gelang de behoefte aan een ondersteunend vers door de 114 soera's heen reciteren. Daar kom je in een tweedaagse conferentie niet uit. Hetzelfde geldt ook voor elk ander geloof dat alle individuele beweegredenen aaneensmeedt tot een alles bedekkende mantel. De ooit verantwoordelijke kan niet meer aan tafel worden genood. We moeten het doen met nazaten en aanhangers, die hun posities beveiligen - voorgangers en hun fanatieke aanhang zijn taai en volhardend in de leer. Het is hun houvast, daar waar en wanneer het hen aan intellectuele durf en waardevrije nieuwsgierigheid ontbreekt.

Bestrijden met wapens lijkt het enige verweermiddel als de strijders geen grenzen kennen en wij westerlingen in ons eigen thuisfront worden belaagd. Hebben wij een schild? De veel gehoorde vrijheid van meningsuiting? Over de toepassing en vooral ook de mate waarin zijn we verdeeld. Het

belang van waardenvrijheid dan? Lastig, IS hekelt dit soort vrijheid en acht dit onreine, blasfemische liberaliteit. Het recht op individuele standpunten en de vredige werking van respect voor andermans visie en streving naar consensus dan? Ons schild is veelal juist dat we geen schilden en harnassen willen. Zij die geweld als allerlaatste verweermiddel aanvaarden staan voor een ziekte die onverslaanbaar is en waarvoor op een gegeven moment antibiotica te laat komt. Zij moeten zich ook realiseren, dat we de facto al in oorlog zijn. IS wil een wereldkalifaat en zegt niet te rusten met de opmars, totdat zij alleenheerser is. Hun guerrillavoroorhoede roert zich al op ons grondgebied. Wij sturen als deelgenoot in de coalitie van tegenstand vliegtuigen die hun – in hun ogen in ieder geval – gebied bombarderen. Dat komt mij voor als oorlog.

Realisten zeggen “met raketten haal je de fanatieke ideologie niet weg.” Wat dan te doen? Geweld werkt vooralsnog maar ten dele. Of erger nog: het spoort de tegenstander aan en werkt wervend op verse aanhang. Overleg wil niet. Het geloof ondermijnen duurt te lang, als het al zou lukken. Misschien helpt het als we IS-strijders in de spiegel laten kijken. Het is de communicatieve strategie van reflectie en maakt gebruik van een bijzondere eigenschap van onze hersenen. IS strijders kunnen de zintuigen niet duurzaam uitschakelen. Dus laat hen beelden en teksten zien van andere moslims. Van de megalomanie en luxe in Qatar. Op wie zijn ze jaloers? Van uitspraken van geslaagde mohammedanen uit zowel het Midden-Oosten zelf als andere wereldregio's. Waarom slaagden zij wel? Laten we gaan flyeren in de breedst toepasbare mogelijkheden met dié foto's en teksten en soera's waarin vrede en samenleving worden gepredikt. Laat in dit concept Arabieren met Arabieren, moslims met moslims spreken.

De fanatici moeten dan hun eigen teksten gaan bestrijden. Hun eigen wereld gaan ontkennen. Wegkijken uit de spiegel kan, maar hoe als die elke dag als een spiegelzaal om je heen hangt. Gebruik feiten, teksten en beelden uit hun werkelijkheid, want de onze geloven ze toch niet en die wakkeren slechts hun woede aan. Onze koppen alleen al staan hun niet aan. Het is in wapenopzicht geweldloos. Het werkt in aanpak als een middel zonder bloedvergieten. Gebruik verifieerbare informatie (geen propaganda!) als informatiedrones.

Een tomaat is rood. Die kleur is geen eigenschap van de tomaat. Er zijn ook tomaten die geel zijn of groen. Het rode is onze benaming voor een reflectie van straling die op zich het gevolg is van eigenschappen van het licht in samenhang met de materiële (fysieke en chemische) samenstelling van de tomaat, de werking van ons gezichtsvermogen en de betekenisgeving van ons breinvermogen. Het rode zijn is dus een complex van fysieke en fysische eigenschappen tussen de buitenwereld en onze binnenwereld van het brein en de gezamenlijke afspraak dit verschijnsel rood te noemen. Het aantal mensen dat rode tomaten koopt en eet en dit niet weet, laat staan de natuurkundige details, overtreft de groep die dit wel weet in zeer ruime mate. Wie bij alles stilstaat, werkt niet.

Deze tomaat is rood!

Het maakt voor het genieten van tomaten niet uit. Zelfs ten aanzien van de meest eenvoudige, alledaagse dingen hebben we doorgaans geen weet van hoe het zit en hoe het komt. Op zijn best krijgen we van ouders en voorouders door, dat tomaten niet dodelijk zijn, misschien gezond, maar waarvoor of wanneer precies weten we eigenlijk ook niet.

We leven in onwetendheid totdat we gaan onderzoeken, afvragen, ontleden en via gedetailleerde kennis

De eenvoudigen van geest prefereren de tomaat

Ben Warner

en beproeving tot kennisvermeerdering komen, vooropgesteld dat we dit ook nog met elkaar delen. Dit laatste heet opvoeding en educatie, het eerste heet nieuwsgierigheid en in volle omvang wetenschap.

Pas deze bekende gang van zaken eens toe op geloof. Het doorgeven middels opvoeding en educatie verloopt niet anders dan bij de tomaat. Het fysieke onderzoek in moeite en energie verschilt niet van het navorsen van het hoe en wat van de tomaat. Maar het ontleden en het beproeven van de materie en de bevindingen op zich verlopen totaal anders. Er wordt geen materie natuurkundig of chemisch onderzocht, maar gedachten of gevoelens. Geschriften en andere uitingen van profeten en kanselsprekers is alles wat we hebben. Uiteraard kunnen ook de gebruikers worden onderzocht, maar dat beperkt zich tot een analyse van de tweede lijn. We onderzoeken dan de eters, niet de wetters vergelijkerwijze gesproken.

Hoe moge zo zijn, maar hoe krijgen we greep op de werkelijke feiten? Als zich al eens een feit lijkt voor te doen in de geloofswereld noemen de gelovige onderzoekers het een wonder of een ingreep van boven. Daarmee geven zij aan dat zij geen houvast hebben vanuit het wetenschappelijke denken. Geloofskennis verloopt stevast via inter-

mediaire functies in de persoon van exegeten of de helden van geschriften. De tomaat kan rechtstreeks worden ontleed. Het geloof niet. Dat wil zeggen: godsdienstigheid kan worden geanalyseerd, maar het subject van geloof niet. Dat wat geloof substantie geeft, bevindt zich

buiten de zintuiglijke waarnemingen van de aanhangers en is daarmee nog nooit aangetoond. Het bestaan van geloof op zich is onloochenbaar. Dit komt niet voort uit onze kuit of knieschuiten, maar uit ons brein en een bijzonder voorkomen hiervan, de geest. Zij die het geloof in het hart plaatsen zijn nog niet veel verder dan het weten van 2500 jaar geleden. Zij die het geloof in ons hoofd positioneren zijn een flinke stap verder. Ik mag aannemen, dat zij veel baat zien in vorderingen van de neurologen, psychologen en fysici, die zich bezighouden met de wereld van bio-elektronische overdracht en functies. Waar dit niet het geval is, moet ik concluderen dat zij de eigenschappen en werking van de tomaat belangrijker vinden, want die wordt onderzocht, terwijl zij geestelijk voer eten waar geen keuringsdienst van waren aan te pas komt.

Van tomaten weten we inmiddels in welke mate hun eigenschappen goed zijn voor energie en gezondheid van mensen. Van geloof is dit nog lang niet vastgesteld. Alle reden voor wetenschappelijk onderzoek naar de immateriële plussen en minnen van godsdiensten en uiteraard naar de effecten van 'geloofseten' in de alledaagse praktijk. Per slot van rekening zou het ongezond kunnen zijn voor je hersenen.

Ben Warner is auteur van communicatieboeken, oud directeur Gasunie/GasTerra, oud-bekleder bijzondere leerstoel strategische communicatie UvA.

VRAAG & AANBOD

De redactie wil een proef doen met een beperkte advertentierubriek voor onze lezers, alleen bedoeld voor aanbod van of vraag naar relevante literatuur in het kader van de vrijdenkerij. U kunt uw advertentie, die kort moet zijn (dus geen lange lijst boeken) insturen aan het redactie-mail-adres. Vermeld in de advertentie uw telefoonnummer t.b.v. reacties.

We plaatsen geen advertenties onder nummer en de redactie bemiddelt niet. Geschiktheid voor plaatsing wordt bepaald door de redactie.

Memoblaadjes (1)

René van Elst

Zelf laten kiezen?

Hoe komen we van religie af? vraagt Floris van den Berg in zijn gelijknamige boek op de hem typerende wijze, zonder er doekjes om te winden. Zo heren der in de vrijdenkersgeschriften kom ik als een van de antwoorden op die vraag tegen, dat kinderen niet religieus geïndoctrineerd zouden moeten of mogen worden, noch in het onderwijs noch door de ouders. Het idee is dat kinderen op school neutrale informatie behoren te krijgen over de belangrijkste religies, net zoals je bijvoorbeeld leert dat men in de provincie Groningen leeft van de vervaardiging van aardappelmeel en strokarton (het kan zijn dat die informatie, die mij onuitwisbaar is ingeprent, intussen wat verouderd is). De ouders zouden niets anders hoeven doen dan hun geloof niet belijden en beleven in bijzijn van het kind, tot dat kind bijvoorbeeld achttien is. Ze moeten er gewoon hun mond over houden en dat decennia lang, als ze meer kinderen krijgen. Het kind wordt dan geacht bij het bereiken van de volwassenheid een weloverwogen keuze voor een levensbeschouwing te (kunnen) maken.

Natuurlijk ben ik er voorstander van dat kinderen niet religieus worden opgevoed, zoals ik zelf zonder geloof ben opgegroeid. Maar het idee dat kinderen in gelovige gezinnen en gemeenschappen zouden kunnen opgroeien zonder het geloof van hun naasten te absorberen, is totaal wereldvreemd. Voor mensen die geloven – ik beperk me nu even tot onze christelijke medeburgers – zijn God en Jezus reële personen van alles overtreffende importantie; zo spreken ze daarover en ze handelen conform dat geloof en de tradities die daarmee verweven zijn. Over de hele wereld nemen kinderen het geloof van het milieu waarin ze opgroeien, over – ook waar het ze niet wordt opgedrongen. Dat een kind als een onbeschreven, maar wel goed geïnformeerd, blad zou kunnen opgroeien en dan op de leeftijd des onderscheids een keuze voor een geloof – liever natuurlijk geen geloof – zou kunnen maken, is een illusie. Geloof is ‘besmettelijk’ en parasiteert op de menselijke instincten. Jonge kinderen in gelovige gezinnen worden automatisch gelovig. Oudere kinderen die niet gelovig zijn opgevoed, kunnen nog op allerlei manieren onder de bekoring raken van een geloof. Openbaar onderwijs voor allen is zeer wenselijk, maar voor het ‘afkomen van religie’ moeten wij daar geen overspannen verwachtingen van hebben. Belangrijker is wat er in gezinnen en hun naaste omgeving gebeurt en daar heeft niemand grip op.

Geloof is niet iets wat je kiest. Of het neemt bezit van je, meestal als je nog een jong kind bent, of je raakt er op de een of andere manier door overtuigd. Een keuze voor een geloof: dat bestaat niet!

Respect

Onlangs stond in de programmabladen bij de aankondiging van een natuurdocumentaire op TV: *“Bijna iedereen vindt gieren afstotelijk, maar voor natuurfilmer Charlie Hamilton James zijn het prachtige, intelligente dieren die ons respect*

verdienen.” Nu ga ik niet twisten over de vraag hoe respectabel (of hoe intelligent) gieren zijn. Ik wil maar zeggen dat respect een tegenwoordig veel gehoord woord is en dat het op allerlei manieren wordt gebruikt en misbruikt. Wie het hoort, moet op zijn hoede zijn.

Recent kwam ik in teksten van onze gewaardeerde meedenkers Jan Bontje en Anton Mullink uitspraken tegen die ik samenvat als: ik heb wel respect voor mensen maar niet voor hun geloof. Dat is een uitspraak waar ik me moeiteeloos bij aansluit, maar die wel tot enkele overpeinzingen aanleiding geeft en tot – deels nog onbeantwoorde – vragen.

Het hebben van respect voor mensen lijkt me belangrijker dan het niet hebben van respect voor geloof. Hoe kan mijn respect voor mensen geloofwaardig bij hen overkomen, als ik met hun denkbeelden over de voor hen allerheiligste zaken respectloos om zou gaan? Mensen identificeren zich met hun land, met hun cultuur, met hun voetbalclub, en vooral met hun geloof. Bespot ik het geloof, dan is het geen wonder dat de gelovige zich bespot en beledigd voelt. Hoever kan ik gaan met humor / spot / ironie / sarcasme, vooral als ik juist gelovigen zou willen bereiken met mijn atheïstische vrij en blij makende boodschap? Wat kan ik verantwoorden als (hoofd-)redacteur van een blad van een atheïstisch-humanistische vereniging met hoogstaande doelstellingen? Een voorbeeld: op pag. 24 van De Vrijdenker van maart 2015 wordt gesproken over de website www.kwetsendekunst.nl. Op die site kunt u een afbeelding vinden van een poster die bedoeld is als propaganda voor veilig vrijen en waarop Jezus aan het kruis is afgebeeld met een in condoom verpakte erectie. Die afbeelding zou ik niet in ons blad overnemen, maar waar ligt de grens? (Overigens staat het grootste deel van de afbeelding al héél klein op pag. 23 van hetzelfde nummer.)

En wat bedoel ik precies met “geen respect voor geloof”? Ik denk dat ik onderscheid moet maken tussen geloof als informatie, het geloven in de praktijk en religie als cultuurproduct.

Geloof als informatie is de *inhoud* van het geloof, de boodschap, de geboden en gebeden, de tekst, het boek. Afgezien van enkele aansporingen tot goed leven, die men nog wel serieus kan nemen, is het hele bouwwerk van het geloof een luchtkasteel. Er zijn mooiere verhalen bedacht die meer respect verdienen.

Is het geloven, zoals mensen dat in de praktijk doen, dan iets wat respect verdient? Daar weet ik het antwoord nog niet op. Het politiek correcte antwoord is dat je respect moet hebben voor iemands levensovertuiging. Maar gelovigen maken dat vaak wel erg moeilijk. Intussen vind ik het vanzelfsprekend dat ik me niet respectloos gedraag bij religieuze evenementen of in religieuze gebouwen etc. Als de schoenen uit moeten bij het bezoeken van een moskee, nou vooruit dan maar.

Voor religie als cultuurproduct ten slotte kan ik, zoals voor meer cultuurproducten, wel enig respect opbrengen. Ik ben zelf een onbeduidend deeltje van een miljarden-grote mensheid die in de loop van vele eeuwen tal van culturen en denkbeelden heeft voortgebracht. Een Idee dat zich meester heeft gemaakt van een groot deel van de mensheid en dat die mensheid tot allerlei mooie en lelijke dingen heeft aan-

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker; opgeleid als socioloog en (deels) jurist; hoofd-redacteur en opmaker van De Vrijdenker, donateur van Skepsis.

gezet en de geschiedenis heeft veranderd, verdient in zekere zin mijn respect, ook al is het inhoudelijk flauwekul. Als we gieren kunnen respecteren als product van de biologische evolutie, kunnen we religies respecteren als producten van culturele evolutie.

Wanen

Bij het woord 'waan' moet ik denken aan de componist Richard Wagner, die zijn villa in Bayreuth 'Wahnfried' noemde, vrijheid van wanen, waarmee hij naar het schijnt zijn artistieke obsessies bedoelde. Vrij van wanen was hij intussen bepaald niet, maar daar gaat het nu niet over. Hans de Vries sprak er in het vorige nummer van dit blad zijn verwondering en zelfs verontrusting over uit dat mensen tijdens discussies bezwaar maakten tegen het gebruik van het woord waan in verbinding met hun geloof. De Vries legt uit waarom het geloof in (een) god een waan mag worden genoemd en dat een waanstoonis een psychische aandoening is. Dat je in een discussie het verzoek krijgt om de term waan niet te gebruiken voor geloof, ziet hij als blasfemisch (? RvE) opleggedrag om zogenaamd respect te hebben voor een waan van een bepaalde groep en om het vrije denken en spreken te beperken.

Ook hier duikt weer het woord respect op. Respect houdt volgens mij onder meer in dat je mensen niet beledigt. Meestal weet of vermoed je wel dat je iemand met een uitspraak beledigt, maar het is toch primair de aangesprokene die beoordeelt hoe beledigend iets is. Vergelijk het met seksuele intimidatie: het 'slachtoffer' (een vaak verkeerd gebruikte term!) is degene die bepaalt of de grenzen van het fatsoen zijn overschreden.

Nu kan het zo zijn dat degene die het geloof een waan noemt, niet de vooropgezette bedoeling heeft om te beledigen en dat hij zich kan beroepen op woordenboeken en wetenschappelijke literatuur, maar het woord *waan* heeft nu eenmaal ook een gevoelswaarde en roept associaties op: waan – waanzinnig – geestelijk gestoord – gek. Het publiek bij zo'n discussie bestaat niet uit psychologen of psychiaters, maar uit 'gewone' burgers die – voor mij heel begrijpelijk – zich voor gek uitgemaakt voelen als hun geloof een waan wordt genoemd. Ik meen dat met zo'n aanpak weinig ontkeringen te scoren zijn.

Jean Meslier ►

Als vroegst bekende Europese atheïst wordt meestal Jean Meslier genoemd, de Franse dorpspastoor die in 1729 een omvangrijk 'Testament' naliet waarin hij blijk gaf van zijn atheïsme en van min of meer socialistische / anarchistische ideeën. Minder bekend, maar duidelijk de eerste, is de Duitser **Matthias Knutzen**, die in 1674 in Jena enkele atheïstische pamfletten verspreidde en daarna spoorloos verdween. Ik heb de Nederlandse Wikipedia-pagina over hem geschreven en verwijs u daarnaar voor

meer informatie.

Met betrekking tot Jean Meslier staat op de aan hem gewijde Nederlandse Wikipedia-pagina: *Het beruchtste citaat uit het "Testament" van Meslier luidt: « ... souhaitait que tous les grands de la terre et que tous les nobles fussent pendus et étranglés avec des boyaux de prêtres. »* ("...wenste dat al de groten der aarde en alle edelen zouden worden opgehangen en gewurgd met darmen van de priesters.")

Voor de duidelijkheid is het goed om er op te wijzen dat het hier niet gaat om een door Meslier zelf uitgesproken wens, maar om een citaat van wat iemand in de Oudheid gezegd zou hebben. Meslier noemt de uitspraak ruw en grof maar toch verdienstelijk in zijn oprechtheid; hij distantieert zich er niet van. Hij heeft een noot toegevoegd

die verwijst naar (de waarschijnlijk fictieve) koning Erganes van Ethiopië, die (volgens oude lexicons) alle priesters van Jupiter ter dood liet brengen en het priesterschap ophef.

Misschien al bekend: het 'Testament' van Jean Meslier werd voor het eerst integraal (in het Frans) gepubliceerd door onze Dageraadman **▲ Rudolf Charles d'Ablaing van Giessenburg**, onder de naam Rudolf Charles als redacteur en onder de naam R.C. Meijer als uitgever, in 1864.

De drie delen zijn goed leesbaar gescand op het internet te vinden als pdf-bestanden.

Een goede Engelse vertaling met voorwoord van Michel Onfray is in 2009 uitgegeven door de Amerikaanse uitgeverij Prometheus Books.

De pamfletten van Knutzen zijn helaas alleen te lezen in het (in mijn bezit zijnde) peperdure Duitse boek, uitgegeven door Frommann-Holzboog, dat vermeld staat onderaan de Wikipedia-pagina Matthias Knutzen.

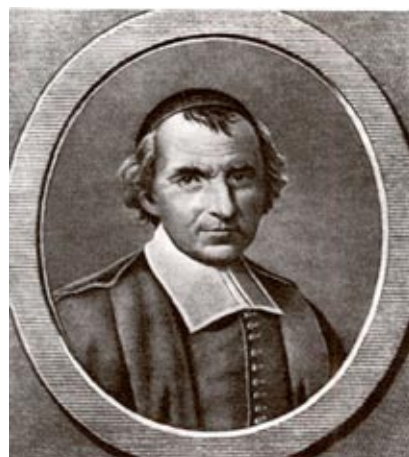

Het offer van Abraham

God geeft Abraham – om hem op de proef te stellen – de opdracht om zijn geliefde zoontje Isaäk te offeren (Genesis 22). Abraham zegt niets terug en treft meteen alle voorbereidingen. Op het *moment suprême* wordt hij van het slachten weerhouden door een engel: Abraham heeft de proef doorstaan en zal gezegend worden met talrijk nageslacht.

Laten we vooropstellen dat het allemaal maar een oud verhaal is, waar wij ons in feite niets van hoeven aantrekken. Maar het is benauwend dat er mensen zijn die geloven dat dit gebeurd is en dat men desgevraagd door God zo zou moeten handelen als Abraham. Mensen die Abraham als een held des geloofs beschouwen. Jan Wolters heeft volgens citatenlijstjes op het internet geschreven of gezegd: *"We hadden het over Abraham die Isaäk offert en toen vroeg ik aan mijn vader: en als God dat nou eens aan u zou vragen om mij te offeren, zou u dat dan ook doen? Ja, zei hij."*

Voor atheïsten is God de slechterik in

dit verhaal, omdat hij deze eis niet zou mogen stellen, en Abraham een slappeling, omdat hij meteen toegeeft aan deze onmenselijke eis. Ik zie twee andere mogelijkheden die in het verhaaltje passen:

1. Abraham werd rechtstreeks benaderd door de oppermachtige God en begreep natuurlijk meteen dat verzet zinloos zou zijn. God kon Isaäk immers zelf doden en ook Abraham naar de eeuwige jachtvelden sturen en/of nog meer mensen met rampen treffen. Abraham kon dus gewoon niet anders.
Vergelijk dit met het volgende verzonnen voorbeeld: Odysseus zit aan het strand van Ithaka met zijn zoontje Telemachus. Plotseling komt Poseidon uit het water, imposant boven Odysseus uittorend, en draagt hem op om de jongen te verdrinken als offer. Wat kan/moet Odysseus doen? (In het verhaal over Agamemnon en zijn dochter Iphigeneia ligt de zaak ietwat anders:

Agamemnon heeft de keus om zijn dochter te offeren ter verkrijging van wind voor de schepen die naar Troje moeten varen, of om het niet te doen, kind of wind dus.... hij kiest voor wind.)

2. Abraham weet dat het maar een geintje van God is, want God zei eerder, in Genesis 17:19 : *".... uw vrouw Sara zal u een zoon baren, en gij zult hem Isaäk noemen, en Ik zal mijn verbond met hem oprichten tot een eeuwig verbond, voor zijn nageslacht."* God kan alles, maar niet zichzelf tegenspreken, denkt Abraham natuurlijk, en doet alsof hij het spelletje meespeelt. Hij houdt zijn mond en toont zich ook helemaal niet verast, als hij het offer niet hoeft te brengen en een ram als alternatief krijgt aangeboden.

Hoe dan ook een *happy end*. Maar God blijft de slechterik in het verhaal.

Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (3)

Een kritisch-rationele handreiking

Gerhard Elferink

Hoofdstuk 2, De wondere wereld van Jezus van Nazareth

1. Om enigszins een oordeel te kunnen vormen over Jezus van Nazareth moet om te beginnen een onderscheid worden gemaakt tussen Jezus Christus, de uit de dood 'herrezen' en door de christenen tot Godmens verklaarde Jezus van Nazareth en de werkelijke Jezus van Nazareth, de joodse rabbi die met het, na zijn dood ontstane, christendom weinig van doen heeft.
2. Diverse boeken over hem trachten de lezer vooral een beeld te geven hoe het prille christendom, in het streven een eigen geloofsleer te ontwikkelen, leentjebuurt speelde bij alle overige godsdiensten van die tijd, tot en met de Christusfiguur aan toe. Deze boeken willen vooral aantonen dat de Christusfiguur een mythische figuur is.
3. Maar hoe zit het dan met de Jezus van Nazareth van vlees en bloed? Ook aan hem zijn meerdere biografieën gewijd, waaronder het boek 'Jezus' van de joodse geleerde David Flusser. Deze benadert de materie vanuit de joodse traditie en komt tot de conclusie dat het niet onwaarschijnlijk is dat er destijds een joodse prediker, genaamd Jeshua ben Josef (Jezus van Nazareth), heeft geleefd. Daarbij moet nog wel worden opgemerkt dat er in die tijd talrijke joodse predikers door Palestina trokken. Het is dus heel goed mogelijk dat het beeld van Jezus van Nazareth, zoals het is overgeleverd, een samensmelting is van meerdere joodse predikers.
4. Maar zelf als ook Jezus van Nazareth een mythische figuur blijkt te zijn, blijft zijn naam onlosmakelijk verbonden met de cesuur, de grote omslag, in de kijk op medemens en samenleving die zich in de tijd rond het begin van onze jaartelling in Palestina voltrok. Jezus van Nazareth blijft ook dan de personificatie van het joodse geestelijke en morele klimaat in de Romeinse tijd. Een klimaat dat er toe leidde dat in die keiharde tijd relatief veel mensen zich bezighielden met het daadwerkelijk in praktijk brengen van deugden als naastenliefde en broe-

derschap.

5. Die morele waarden hebben ook in het christendom altijd een rol gespeeld. Het prille christendom was dus niet alleen een godsdienstige verlossingsleer (overwinning op de dood) maar ook een utopisch sociale verlossingsleer. Een leer die bevrijding uit het slavenbestaan van zovelen en het brengen van meer menselijkheid in de kei- en keiharde Romeinse maatschappij nastreefde.
6. Het is dus waar dat aan de christelijke leer morele waarden te ontleen zijn. Maar je kunt bij het christendom de letter van de leer nooit los zien van de eeuwenlange praktijken van de institutionele vormen daarvan: de diverse kerkgenootschappen. En dan valt de positieve beoordeling toch een heel stuk minder uit.
7. Verder moet nog worden opgemerkt dat het christendom niet alleen de dode Jezus van Nazareth heeft getransformeerd tot de mythische Jezus Christus, de triomferende Zoon van God, maar ook over de levende Jezus van Nazareth vele mythische verhalen de ronde heeft doen gaan, zoals de wonderbaarlijke genezingen tot het opwekken van een drietal doden aan toe.
8. Om de werkelijke Jezus van Nazareth op zijn waarde te kunnen schatten, moet hij volledig worden ontdaan van alle religieuze rimram. Wat er dan uiteindelijk overblijft? In ieder geval niet de stichter van het christendom!
9. Volgens de christelijke overlevering heeft Jezus van Nazareth tijdens zijn korte leven niet alleen als bij toverslag allerlei ziekten genezen - zoals lijders aan ogenschijnlijk onherstelbare gebreken als blindheid, melaatsheid en verlamming - maar zelfs een drietal doden weer tot leven gewekt. Vooral de opwekking van Lazarus moet zeer spectaculair zijn verlopen, aangezien de gestorvene al in het familiegraf was bijgezet.
10. Stel nu eens dat ook in onze tijd, op wat voor afgelegen plek op onze aardbol dan ook, zich een dergelijke gebeurtenis zou voordoen. Hoe snel zou dat opzienba-

Gerhard Elferink (Twente, 1943) is voormalig farmaceut, thans o.a. bestuurslid van De Vrije Gedachte.

rende nieuws zich over de gehele wereld verspreiden? Het is me namelijk nogal wat! Voor het eerst - als men alle mythische wonderverhalen even buiten beschouwing laat - wordt het onherroepelijke van de dood doorbroken. Sensationeler kan men het zich toch niet voorstellen! Alles wat ziek, zwak of misselijk is - of het vreest te worden - en het zich enigszins kan veroorloven, zal onmiddellijk naar de heilsplek afreizen om bij de wonderdoener in het gevlug te komen. Alles wat deze wereld aan rijkdom en macht maar te bieden heeft, zal hem worden aangeboden. En dat alles om maar aan die vreselijke dood te kunnen ontkomen.

11. Want wat is er afschuwelijker voor al die rijken en machtingen van onze aarde dan de wetenschap dat - ondanks alle status en privileges die verworven zijn - alles eens verloren gaat en men, gelijk welke onbelangrijke arme sloeber dan ook, in de eeuwige vergetelheid zal tuimelen.
12. Hoewel deze eindigheid de enige zekerheid in het leven is waarin de naar rechtvaardigheid hunkerende mens genoegdoening zou moeten vinden, komt men deze benadering van de dood toch maar hoogst zelden tegen. De meeste mensen klampen zich met alle moed der vertwijfeling aan het leven vast. Desnoods aan een of ander denkbeeldig bestaan ná de dood.
13. Hoe het ook zij, de mens die heden ten dage over voornoemde gaven beschikt, zal de wereld aan zijn voeten vinden.
14. Maar wat gebeurde er in de wereld van zo'n tweeduizend jaar geleden na de genezing van de meest onmogelijke ziekten en de opwekking van maar liefst drie doden: de jongeling van Naïn, het dochtertje van Jairo en Lazarus ▼ van Bethanië? Niets, helemaal niets!

15. Natuurlijk waren de communicatiemiddelen ten tijde van Jezus van Nazareth nog niet de onze. En natuurlijk was het reizen toen heel wat bezwaarlijker dan tegenwoordig. Maar toch. In Bethanië en omstreken had toch op zijn minst de pleuris moeten uitbreken! Ook de strakke organisatie van het Romeinse rijk ten tijde van Tiberius moet er garant voor hebben gestaan dat binnen een aantal maanden de opzienbarende gebeurtenissen in Palestina tot in alle uithoeken van de toenmalige 'beschaafde' wereld bekend waren. En wel met alle gevolgen van dien!
16. Door hun nauwgezette administratie en boekhouding - één van de pijlers van hun omvangrijk imperium - weten we thans meer van de Romeinen dan van welk ander antiek volk dan ook. We kunnen hun hele economie recon-

strueren en weten zelfs wat een sestertertie heden ten dage waard zou zijn. Maar van een wonderdoener in Palestina, die zelfs doden weer tot leven wekte, vinden we in hun geschriften niets. Helemaal niets! Geen enkele Romeinse bron spreekt erover. Ook wordt er nergens melding van gemaakt dat tijdens het proces tegen Jezus van Nazareth ook maar met één woord naar al die vele wonderen is verwezen.

17. Moet men zich eens voorstellen! In Bethanië is een aanzienlijk persoon gestorven. De gehele gemeenschap van het plaatsje heeft er natuurlijk weet van. Velen zullen zelfs de begrafenis hebben bijgewoond. En dan komt men die persoon een aantal dagen later in het dorp weer tegen en er gebeurt niets. Die onwaarschijnlijke gebeurtenis schijnt zowel voor de joden als de Romeinse bezetter de gewoonste zaak van de wereld te zijn geweest.
  - Ha, die Lazarus, een tijdje dood geweest beste kerel! Maar zo te zien gaat het nu weer een beetje.
  - Ja hoor, prima! Mijn goede vriend Jezus uit Nazareth heeft me weer helemaal levend gemaakt.
  - Nou, dat is toch geweldig fijn voor je! En nou maar hopen op een gezond tweede leven, is het niet?
18. Hoe onvoorstelbaar dan ook, gesprekken van een dergelijke strekking moeten na de opwekking toch vele malen in Bethanië zijn gevoerd! Niets in de Joods-Romeinse geschiedschrijving wijst er echter op dat de ongelooflijke gebeurtenis van de wederopstanding van Lazarus ook maar de geringste publiekelijke beroering teweeg heeft gebracht.
19. Om het geheel nog onvoorstelbaarder te maken wordt de wonderdoener kort daarop, als gevolg van een Joods-Romeinse samenzwering, aan het kruis geslagen. Wordt, zagezgd, de kip geslacht die de gouden eieren legt.
20. Moet men zich andermaal voorstellen! Er staat een man terecht die het in zich heeft om alle mogelijke ziekten te genezen. En mocht hij al eens te laat aan een ziekbed verschijnen, geen enkel punt, hij zet de dode gewoon weer in het leven terug. Alle deelnemers aan het proces, Pontius Pilatus inclusief, weten maar al te goed dat ook bij hen een ziekte elk moment kan toeslaan. Dat ook voor hen de dood altijd op de loer ligt. En dan wordt daar ineens een man uit Nazareth voorgeleid die mogelijkwerwijs voor hen allen als een soort van levenswaarborg kan fungeren en daarnaast door zijn wonderdaden wellicht ook nog als opstap kan dienen naar alle denkbare macht en rijkdom.
21. Zou de geslepen Pilatus niet onmiddellijk hebben ingezien dat die wonderbaarlijke man voor hem de kans bij uitstek was om bij zijn keizer in hoog aanzien te geraken?
22. Keizer Tiberius, de machtigste man van de toenmalige wereld, resideerde ten tijde van het proces op het eiland Capri. De humeurige tiran was dan wel de machtigste man op aarde, maar ook oud en ziekelijk. En dan meert er in de haven van Capri een schip af uit Palestina met aan boord een speciale gezant van landvoogd Pontius Pilatus die de keizer de verheugende mare brengt dat er in het land van de joden een wonderdoener leeft die alle zieken, ja zelfs doden, kan genezen! Zou Tiberius niet onmiddellijk de reikwijdte van die boodschap hebben ingezien en als de weerga een vloot naar Palestina hebben uitgezonden om die wonderdoener met alle mogelijke égards te behandelen en hem te bewegen naar Capri te komen?
23. En zouden Pontius Pilatus en consorten zich niet onmiddellijk als de beschermheren van Jezus van Nazareth hebben opgeworpen om hem op zijn gloriëtocht naar Capri, of om het even welk deel van de toenmalige wereld, te begeleiden? Dat zou toch een zegetocht zonder weerga zijn geworden! Heel de wereld, de keizer inclusief, zou immers

aan de voeten van die superman hebben gelegen en in zijn voetspoor zou zijn introductent, de nobele Pontius Pilatus, zeker ook een graantje hebben meegepikt.

24. Maar wat doet de Romeinse landvoogd in werkelijkheid met al die ongekennde mogelijkheden? Hij laat Jezus van Nazareth, de man die schijnbaar de dood kan overwinnen, op een gruwelijke wijze ombrengen!
25. En hoe reageert het gewone joodse volk? Het volk, dat toch als eerste van de wonderbaarlijke gebeurtenissen weet moet hebben gehad. Dat volk verkiest, als het er echt op aan komt, de onbeduidende Barabbas boven de Nazarener. Op de vraag van Pontius Pilatus wat nu met Jezus te doen, roept het als uit één bloeddorstige keel: Kruisig hem, kruisig hem!
26. Een dergelijk geval van massale verstandsverbijstering kent zijn weerga in de geschiedenis niet en zal waarschijnlijk ook nooit meer voorkomen. Tenzij al die verhalen over de wonderdaden van Jezus van Nazareth uit de religieuze duim zijn gezogen en derhalve naar de fabels der mythologie moeten worden verwezen.
27. Hoe zou het overigens met de drie 'opgewekten' zijn afgelopen? Aangezien uit niets blijkt dat de drie nog steeds in leven zijn - Lazarus schijnt nog bisschop in Frankrijk (Saint Lazare) te zijn geweest - is het bij hen blijkbaar de tweede keer toch nog definitief mis gegaan. Maar welke goedgelovige christenziel maalt daarom?

Hoofdstuk 3, De opstanding

1. Beste godgelovigen leg ons, godvrijen, nu eens voor eens en altijd uit waarom, althans volgens de Bijbelse chronologie, die God van jullie zijn 'Zoon' niet eerder dan zo'n 4000 jaar nadat hij Adam en Eva uit het paradijs had verdreven en circa 1800 jaar nadat hij de nakomelingen van Abraham tot 'zijn eigen volk' had verklaard - tenminste een deel daarvan - naar de aarde zond om ons mensen te 'bevrijden'. Rijkelijk laat lijkt ons dat. En dan ook nog alleen die mensen die in die 'bevrijding' geloven. Waarom geloven?
2. En hoe zit het dan met al die mensen die vóór het jaar 33 v.o.j. of daaromtrent zijn overleden? En al die miljoenen mensen die door geografische beperkingen nooit iets over de 'verlossing' hebben kunnen vernemen. De 'informatiedienst' van de 'Schepper' is toch wel erg in gebreke gebleven.
3. En waarom was het jaar één van onze jaartelling nu uitgerekend het juiste jaar om de 'Verlosser' naar de aarde te zenden?
4. Het zullen wel weer Gods ondoorgrondelijke wegen zijn. Maar hoezo ondoorgrondelijk? Door uit te spreken dat Gods wegen ondoorgrondelijk zijn, pretendeer je wel op tenminste één punt die ondoorgrondelijkheid te doorgronden. Door vast te stellen dat iets ondoorgrondelijk is, doorbreek je immers die ondoorgrondelijkheid. En wat ondoorgrondelijk lijkt, kan ook wel eens een heel onlogisch, aan alle kanten rammelend, verzinsel zijn. Er valt geen touw aan vast te knopen.
5. En waarvan heeft de Christus zijn gelovigen dan wel bevrijd? 'Van de dood!', jubelen jullie ons tegemoet. Van de dood? Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat ook ná het jaar 33 v.o.j. alle mensen, christenen inclusief, vroeg of laat het leven hebben gelaten en nog steeds laten. Ook christelijke kerkhoven liggen er vol mee!
6. 'Kan wel zo zijn, maar wij leven sindsdien ná onze dood verder', respondeert de christenschare dan juichend. Maar die illusie koestert de mensheid al vanaf haar prille begin. Al van lang vóór het jaar 33 v.o.j. Dat is niets nieuws. Als

dat het is wat met Pasen wordt gevierd, is het maar een karige bedoening. Maar ja, een christenhand is blijkbaar gauw gevuld.

7. En dan die lichamelijke opstanding van Jezus van Nazareth. Zijn dode lichaam, dat al zo'n twee dagen in het graf had gelegen, zou herrezen zijn als een lichaam van vlees en bloed.
8. In de vier evangeliën wordt daar evenwel geen melding van gemaakt. Daar is slechts sprake van verschijningen in verschillende gedaanten die als bij toverslag plotseling aanwezig zijn en even zo plotseling weer verdwenen. Zelfs door gesloten deuren heen! Illusionisten als Hans Klok kunnen dat misschien middels allerlei trucage, maar zonder dat lukt dat niet met een lichaam van vlees en bloed. Of het lichaam, of de deur gaat kapot!
9. Mensen, die Jezus vóór zijn dood goed hebben gekend, herkennen hem na zijn 'verrijzenis' niet meer. Hij moet zich steeds eerst bekend maken. Vreemd eigenlijk.
10. Ook wordt er melding gemaakt dat Thomas, die sindsdien als de ongelovige te boek staat, zijn hand in de diepe wond in Jezus' zijde kon leggen. Ook blijken de vreselijke verwondingen aan armen en benen als gevolg van de kruisiging nog steeds 'open' te zijn. Voor een lichaam van vlees en bloed lijkt ons dat een uiterst pijnlijke aangelegenheid.
11. Over de kort daarop plaatsvindende lichamelijke 'hemelvaart', schrijft alleen de evangelist Marcus. Ook al weer vreemd. Hadden de drie overige evangelisten van die opzienbarende gebeurtenis geen weet? En waar moeten wij die hemel dan wel situeren? Volgens antieke bronnen bevindt de hemel zich in 'den hoge'. Buiten de dampkring moet je aannemen. In het verleden dacht men daar misschien anders over, maar voor ons is het genoegzaam bekend dat een lichaam van vlees en bloed het daar zonder beschermend ruimtepak niet lang uithoudt.
12. Nee, een herrijzenis als mens van vlees en bloed lijkt onwaarschijnlijk. Het zal dus wel een 'astraal' lichaam, wat dat ook moge zijn, zijn geweest. Maar ja, zo'n lichaam is helemáál aan fantasie en waanvoorstellingen ontsproten!

Wordt vervolgd.

Hemelvaart, gravure van Cornelis Visscher

Het offer van Fatima Paul Hopster

Fatima had op mama's verzoek haar mooiste jurk aangetrokken. Om half drie werd zij opgehaald door twee wild uitzierende mannen. Die pakten ieder een hand van Fatima. Zo stevig dat zij nooit weg zou kunnen vluchten. De mannen trokken haar mee naar het grote plein. Daar kreeg zij instructies: blijf doodstil staan. Benen een beetje uit elkaar zodat je niet snel zal vallen. Daar stond ze. Toen kwam er nog een man, een heel grote man. Die had een soort gordel in zijn handen. Fatima trilde een beetje. Sta stil! gromde hij. Hij probeerde de gordel vast te maken om het middel van Fatima. 'Au! Au!' schreeuwde zij. 'Dat doet pijn!' De man zei: 'Straks zul je geen pijn meer voelen. Als je rustig blijft staan zal de gordel geen pijn meer doen. Dan is alle angst en alle pijn verdwenen. Wees nog even flink!' De man vertelde dat hij achter een laag muurtje zou gaan staan. Na een bepaald signaal moest Fatima een hendel over halen. Fatima deed het, maar er gebeurde niets. 'Harder duwen!' gilde hij. Een oorverdovende knal kwam er van de plek waar Fatima stond. Stukjes rood, warm vlees spatten in het rond. Alleen het hoofd van Fatima was goed herkenbaar. Het rolde zeker drie meter verder. De wilde man liep naar de vader van Fatima en feliciteerde hem. Hij zei: 'Dankzij het offer van je dochter is de Islamitische Staat een stukje dichterbij gekomen en is jouw dochter nu in de hemel bij Allah'.

'Dank u, Allah, dank dat u mijn dochter heeft uitverkoren. Ik ben een gelukkige vader'.

'Misschien gebruiken we over een week nog een bomgordel en dan bij een jongetje. Jongetjes zijn nu eenmaal kostbaarder dan meisjes; daar ben je iets zuiniger op, iets minder opofferend'.

Fatima was op de ochtend voor de ontploffing nog naar school gegaan. Daar werd een nieuw hoofdstuk uit de koran gelezen. Eerst met alle meisjes hardop, daarna moest ieder het stuk uit het hoofd leren. De meisjesklas was verder dan de jongensklas en deed ook meer haar best. Fatima deed het meest haar best van allemaal. Zij was een briljante leerling. Daarom was zij ook uitgezocht om geofferd te worden aan Allah. Als je gelooft in Allah – en alle meisjes geloofden in Allah – is niets te veel. Zelfs je leven moest je over hebben voor Allah. Dat vertelde de imam die voor de klas stond. Als je geofferd werd, ging je weliswaar dood, maar je werd beloond met een plaats in het hiernamaals, een plaats bij Allah.

'Dood-zijn is niet niks-zijn. Dood-zijn is een zijnsvorm, je bent in een nieuwe werkelijkheid gekomen en bent zelf een nieuwe werkelijkheid geworden. Het moment van sterven is de overgang van de werkelijkheid van leven naar de werkelijkheid van dood. Dood is een nieuwe werkelijkheid. Sterven is de overgang van ervoor naar erna. Bij sterven verlaat je het leven en komt in een hiernamaals. We leven nu in een hiervoormaals, vóór een hiernamaals. Je moet geloven in Allah (of in god zoals de christenen zeggen) en net zo moet je geloven in dood of in de dood. Dood is een vorm van leven, leven in een hiernamaals, zoals leven een vorm is van dood: in elk leven is dood inbegrepen. Dood hoort nu eenmaal bij leven, maakt er deel van uit. Ik kan binnen een minuut dood zijn als ik een ongeluk krijg, of een hartaanval of een bomgordel omkrijg. Dood zit in leven.

Dood hoort bij leven. Dood is inherent aan leven. Geloven in Allah is geloven in dood. Begrijp je wel? Fatima, je luistert toch wel naar wat ik zeg? Of zit je te dromen?'

De imam die voor de klas stond schreeuwde nu bijna:

'Opletten! Straks zul je precies doen wat een paar mannen zullen bevelen. Je gelooft toch wel in Allah?'

'Ja, meester.'

'En je gelooft toch wel in de dood?'

'Dus, meester, is Allah hetzelfde als de dood? Als ik dood ben, ben ik bij Allah. En als ik bij Allah ben, ben ik dood.

Dus mag ik ook meerdere mensen tegelijk ombrengen, dus massamoord plegen? Mag ik dat ook als ik niet eens weet wie er allemaal gedood worden, bijvoorbeeld bij een heldhaftige aanslag?'

'Foei Fatima, je mag niet twijfelen. Je moet geloven. Je moet geloven in Allah en je moet geloven in de dood. Allah is niet dood, maar is een vorm van leven. Als je dood bent, ben je iets. Namelijk dood. Zei ik dat dood een zijnsvorm is? Nee, dood en Allah zijn geen zijnsvorm, maar een geloofsvorm. Geloof brengt Allah en dood bij elkaar. Zij zijn beide geloofsvormen. Fatima, je hebt aandachtig geluisterd. Goed zo. Straks wacht de dood op je. Je zult om drie uur dood gaan. Dat wil zeggen, je zult bij Allah komen. Allah houdt van offers. Dood is Allah, Allah is dood. Omdat je zo je best hebt gedaan krijg je van mij een honingkoekje.'

Fatima verslikte zich en moest vreselijk hoesten. 'Ik ging bijna dood ...', zei ze toen ze was uitgehoest, 'als ik nu gestikt was, zou ik dan ook bij Allah zijn gekomen?'

'Als dood geen vorm van leven is zouden alle heldendaden voor niets zijn en niet voor Allah.'

'Meester, als je niet gelooft in dood, dan geloof je ook niet dat het goed is om te doden!'

'Er zijn ook mensen die niet geloven in Allah, maar dat is natuurlijk onzin. Allah bestaat. Doden voor Allah is geen moord, maar is een offer. Doden mag als je zeker weet dat de dode bij Allah komt. Dat weet je toch zeker? Dat geloof je toch zeker...?'

Paul Hopster (1940), gepensioneerd psycholoog; van 1974-'89 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker"; van 1999-2009 hoofdredacteur en vanaf 2009 redacteur van "De Vrijdenker".

Kerk en staat: *keep 'em separated!*

Leon Korteweg

Ongeveer tien vrijdenkers mengden zich in het debat 'Kerk en staat gescheiden' gisteren (30 maart 2015) in 'In De Driehoek' in Utrecht. De ruimte was een niet meer dienstdoende oudkatholieke kerk met veel christelijke kunst en teksten; ik grapte tegen mijn beste vriend Tijmen van Assen dat de christenen een thuiswedstrijd speelden omdat het gebouw partijdig was, maar hij wees erop dat de gereformeerden al die beelden ook maar afgoderij zouden vinden. De bijeenkomst was georganiseerd door de TeldersStichting en de Guido de Brès-stichting, de wetenschappelijke bureaus van de VVD respectievelijk SGP. Namens de christenen spraken Sophie van Bijsterveld (hoogleraar Religie, recht en samenleving Radboud Universiteit Nijmegen) en Kees van der Staaij (SGP-fractievoorzitter Tweede Kamer), namens de secularisten Afshin Ellian (hoogleraar Encyclopedie van de rechtswetenschap Universiteit Leiden) en Joost Taverne (Tweede Kamerlid VVD).

de behoefte daarvoor bestaat vanuit de samenleving in plaats van *top down*. Eerlijk gezegd ontging een groot deel van de rest van haar betoog me nogal omdat het heel vaag en abstract bleef over hoe publiek, privé en maatschappelijk elkaar overlappen. Echt concrete praktijkvoorbeelden noemde ze niet, op het huwelijk en huiselijk geweld na, twee kwesties die zowel publiek als privé zijn.

Afshin Ellian, een politieke vluchteling uit Iran, hield een fel betoog voor scheiding van kerk en staat, waarvan hij beweerde dat het een uitgesproken christelijk concept was. Niet omdat christenen zichzelf zo graag uit de politiek wilden houden, maar omdat verschillende christelijke sekten (katholieken en protestanten) het elkaar niet gunden om de staat te domineren. De andere monotheïstische zendingsgodsdienst, de islam, kent echter geen scheiding van religie en staat en zal waar mogelijk proberen de staat te overheersen. Ellian betoogde dat salafisme het

voorportaal was voor jihadisme. De salafisten die ook in Nederland voet aan de grond willen krijgen, misbruiken de tolerantie en vrijheid die zij genieten om diezelfde tolerantie en vrijheid af te schaffen zodra ze de kans krijgen. Wat Ellian betreft hebben salafisten geen recht om hun antidemocratische, theocratische, miso-

gyne, homofobe, hatelijke mening te verkondigen en zouden ze beter uitgezet worden naar Saoedi-Arabië, in Nederland horen ze niet thuis. Hoe ongemakkelijk ik me ook bij die ferme uitspraak voelde, ik wilde het er graag mee eens zijn, maar kon het toch niet helemaal. Ellian besloot dat de staat geen plicht heeft om religies te beschermen, dat mogen de goden

zelf wel doen.

Naar aanleiding van een kort videofragment waarin de katholieke diaconie in Oegstgeest een deel van de ouderenzorg overnam waar de overheid een stap terugdeed, juichte Van der Staaij toe dat de kerken de gaten in de verzorgingsstaat opvullen. Taverne vond dat weliswaar kunnen, maar benadrukte dat kerken geen monopolie op het verlenen van zorg moeten hebben en dat seculiere organisaties dat ook best kunnen. (Ik fluisterde naar Hans de Vries, voorzitter Partij van de Rede, naast me dat er ook best humanistische organisaties zoals de Stichting HBSB bestaan voor ouderen, maar hij wist te vertellen dat dat helaas niet zoveel meer voorstelde als vroeger. We waren het er onderling over eens dat de overheid beter geen gaten kan laten vallen waar de kerken in kunnen springen). Een belangrijk discussiepunt was de megamoskee in Gouda waar plaats zou zijn voor 1500 tot 2000 bezoekers, compleet met school en kinderdagverblijf. Er werd een fragment getoond uit het RTL-nieuws waarin buurtbewoners, die sterk gekant waren tegen de bouw, maar nauwelijks wilden reageren omdat ze niet voor 'racist' uitgemaakt wilden worden zodra ze kritiek zouden leveren op de islam in het algemeen of deze moskeebouw in het bijzonder. Men kwam vooral met logistieke argumenten, dat in een wijk van 1500 mensen het overvol zou worden als er zo veel mensen naar die moskee zouden komen. Ellian had in zijn toespraak er al zijn sterke twijfels over uitgesproken dat zulk soort projecten dikwijls gefinancierd worden vanuit Turkije, de Golfstaten of Saoedi-Arabië, terwijl er hier in Nederland ter plekke helemaal geen behoefte voor zou zijn en er helemaal geen moslims zijn om die moskeeen te vullen, maar dat er eerder sprake zou zijn van architectonische provocatie.

Leon Korteweg (1990) studeerde geschiedenis in Nijmegen, is bestuurslid van De Vrije Gedachte en teamleider bij Guerrilla Skepticism op Wikipedia (GSoW).

Van christelijke zijde werd vooral gesproken van 'koudwatervrees' vanuit de overheid ten opzichte van kerken in allerlei maatschappelijke kwesties. Van Bijsterveld (CDA) zei dat die scheiding eigenlijk helemaal niet zo strak te maken is tussen publiek en privé en dat in de praktijk, kerk en staat elkaar nodig hebben en soms wel samen móeten werken waar

Afshin Ellian

(Later beweerde VVD-coryfee Frits Bolkestein echter dat in het geval van Gouda '99,5% van de financiering uit eigen zak van de lokale moslimverenigingen was betaald').

In het debat daarna mochten mensen vanuit het publiek vragen stellen. Onze voorzitter Anton van Hooff daagde Van der Staaij uit met de vraag: 'Als vrijdenker zal ik nooit gelovigen de toegang naar de kerk versperren en roepen dat ze niet naar binnen mogen gaan omdat religie onzin is. Waarom vinden gelovigen als u het dan wel nodig om via de wet uw geloof aan de rest op te dringen?' Ik begon te applaudiseren en alle vrijdenkers en enkele anderen klaptten

VRAAG (& AANBOD)

Als hoofdredacteur van De Vrijdenker zou ik graag beschikken over **papieren nummers van dit blad van juni 2014 en daarvoor**. Zoekt u een goed tehuis voor uw oude nummers, bel mij dan op 06-51870218 of 020-6452426 of mail naar het redactie-adres. In mijn vrijdenkerij-bibliotheek heb ik nu de boeken die bij het 100- en 125-jarig bestaan van De Dageraad/DVG zijn uitgegeven. Kunt u mij helpen aan de uitgave die dateert van het 50-jarig jubileum in 1906: **A.H. Gerhard e.a. (ed.): De Dageraad, Geschiedenis, Herinneringen en Beschouwingen 1856-1906?**

Bij voorbaat dank voor uw reactie,
René van Elst

mee, waarop Van der Staaij lachend reageerde: 'Ah, ik kan zo al zien wie er in deze zaal niet van de SGP is.' Later beweerde een vrouw uit het publiek dat Willem van Oranje de godsdienstvrijheid min of meer in zijn eentje had uitgevonden en vervolgens stak ze een eenzijdig verhaal af dat de katholieken zo veel protestanten op de brandstapel had gezet en dat het allemaal de schuld was van de katholieke Rennenberg die in de Tachtigjarige Oorlog hem in de steek gelaten had. Mijn handen begonnen te jeuken als een gek, want deze kwestie, het 'Verraad van Rennenberg', heb ik als geschiedenisstudent uitgebreid bestudeerd en beschreven op Wikipedia en zij zette een zeer ongenueanceerd protestants traditioneel orangistisch beeld neer van de geschiedenis dat totaal niet overeenkomt met de feiten. Gelukkig werd daarna de beurt gegeven aan een katholieke man die haar terecht wees: 'Ik was vroeger protestant en werd op school heel goed geïnformeerd over alle protestantse martelaren, maar ik had een katholiek vriendje en die werd op zijn school heel goed geïnformeerd over de Martelaren van Gorcum en de misdaden van Oranjes geuzenbendes. Het punt is dat er van beide kanten over en weer veel gruwelen gepleegd zijn en de ene partij niet onschuldiger was dan de andere.' Vanuit de hele zaal kreeg de katholiek bijval, ook van veel vrijdenkers die luid klaptten.

Naderhand had ik nog verscheidene interessante gesprekken. Twee mannen die ik vertelde wat DVG was bleken niet zo geïnteresseerd, het waren ongelovige VVD'ers. Een veel interessanter gesprek had ik met die vrouw die Oranje verdedigde. Ze wist verbijsterend veel details over diens leven, en over de Tachtigjarige Oorlog in het algemeen vond ik in haar eindelijk iemand die aan mij gewaagd was. Volgens haar was Oranje bijna zo onfeilbaar als haar god, maar ik kon haar wel laten toegeven dat Oranje aan het eind van zijn leven helemaal niet zo populair meer was omdat zijn pro-Franse politiek keihard had gefaald, wat ze een 'misrekening' noemde. Een knap meisje dat erbij stond wilde weten wie wij waren en waar we het over hadden. De vrouw bleek vroeger lerares te zijn geweest en SGP te stemmen. Ik

zei dat ik van De Vrije Gedachte was, christelijk opgevoed maar ongelovig geworden. Ik stal meteen haar aandacht, ze wilde alles weten van mijn geloofsafval. Ik begon met: 'Nou dat is niet zo heel interessant want ik ben nooit supergelovig geweest of zo, niet grondig genoeg geïndoctrineerd, dus het was ook relatief makkelijk om weer los van te komen. Hoezo? Heb jij je geloof ook verloren?' 'Ja,' zei ze, 'ik was islamitisch'. Ik zei hoe geweldig ik dat vond en dat ik graag meer van haar hoorde, maar helaas moest ze vertrekken voor de laatste trein, en de vrouw ook; ik heb adressen uitgewisseld met beiden.

Terwijl ik folders van DVG (die ik van Anton had gekregen) ging verspreiden over alle tafels, kwam er een SGP-meisje dat folders van de Guide de Brès-stichting over een DVG-folder heen legde. Dat pikte ik niet, dus ludiek ging ik provocerend een DVG-folder bovenop een Guido de Brès-folder leggen aan het tafeltje waar zij stond, en zei 'Zo!'. Daarop raakte ik met haar in gesprek over wat DVG is en wil. Zij vond het toch moeilijk voor te stellen dat ongelovigen ook voor andere mensen willen zorgen als er geen god is die hen dat vertelt. Helpen atheïsten ook asielzoekers en ouderen? Toen kwam Jan ten Cate het gesprek binnen en noemde onder meer Humanitas. Tjimen en twee SGP-jongens waren er ook bij komen staan en er ontstond een vrij felle discussie toen één van de SGP-jongens zei: 'Ja maar, Stalin was ook een atheïst en moet je kijken wat hij heeft gedaan!' Toen ging ik er echt goed voor staan en bevlogen debatteren, heerlijk, om het verschil tussen communistische ideologie en een seculiere humanistische moraal uit te leggen. Naderhand sprak ik dat meisje nog, ze was eigenlijk best aardig en bleek ook in Nijmegen te hebben gestudeerd. We wisselden visitekaartjes uit en zouden later nog wel contact opnemen (dat is als u dit leest inmiddels gebeurd, ben benieuwd). Toen was het helaas voor ons ook tijd om naar huis te gaan. Al met al een zeer geslaagde avond, die echter helaas – zoals zo vaak – veel te kort was.

Wolf 2, een reactie op het schrijven van Leon Wecke in De Vrijdenker

2015-03

Koen Jansen

Geachte heer Wecke, met plezier las ik uw schrijven over de wolf in De Vrijdenker 2015-03. Als bioloog heb ik daarop commentaar.

U schrijft dat de wolf een van de meest sociale schepselen is. Ik neem aan dat u bedoelt dat wolven onderling sociaal gedrag vertonen en dat is zeker waar. Er heerst onder wolven echter een strikte rangorde, waarbij binnen de roedel de laagste wolf in rang er bij gevechten vaak niet zonder verwondingen vanaf komt. Dikwijls worden wolven onderin de pikorde verdreven. Dat de wolf het met de mens niet erg getroffen heeft ben ik met u eens. Niet voor niets is de wolf op vele plaatsten uitgeroeid of verdreven door de mens. Echter, sprookjes en mythen die gebaseerd zijn op de wolf hebben wel degelijk een oorsprong in fascinatie en angst van de mens voor dit roofdier. Lasterpraatjes noemt u dit. Dat de wolf in vroeger tijden is afgeschilderd als een valse menseneter is een feit, maar ook dit voedde de mythologie zoals misschien wel het beste naar voren komt in de gedaantewisseling van mens naar weerwolf, waarover vele boeken en films zijn gemaakt.

U refereert verder aan Romulus en Remus en de stichting van de stad Rome die daardoor indirect aan een zogende wolvin te danken zou zijn, maar ook dat is (Romeinse) mythologie. Er zijn echter wel voorbeelden van wolfskinderen zoals de meisjes Kamala en Amala uit Midnapore die door een wolvin in leven zijn gehouden tot ze “gered” werden door dominee Joseph Singh. Dat de wolf slachtoffer is van een negatief autistisch zelfbeeld zou kunnen, maar u schetst een romantisch beeld van de Noord-Amerikaanse Indiaan die het over broeder wolf heeft. Indianen waren, net als mensen in Europa, bang voor de wolf. Een wolf doden was bij de Indianen gelijk een heldendaad en een teken van grote moed. De klauwen en tanden van de wolf werden als ere tekens en versierselen gebruikt. Dat de Indianen mythes verbonden aan de wolf heeft daarom sterke overeenkomst met de wolven-mythes van de “oude wereld” maar dan iets anders. Indianen toonden in zoverre meer respect dat ze de wolf niet hebben willen uitroeien zoals de Europeaan dat wenste te doen.

De angst van de mens voor de wolf is overigens een normaal verschijnsel. Tweevoeters als de mens maken geen schijn van kans tegen een roedel wolven op jacht en wolven zullen een mens doden en opeten als de omstandigheden er naar zijn, maar dit was en is een zeldzaam verschijnsel. In het licht van de mythische status van de wolf is daaruit de gefantaseerde weerwolf ontstaan, gevoed wellicht door mensen die daarin de hand van de duivel zagen. De oorsprong in de fascinatie voor de wolf is, zoals u zelf

schrijft, terug te vinden in de naam Adolf of die voor duikboot-tactieken. Ook dat verschilt niet zoveel van hoe de Noord-Amerikaanse Indiaan de wolf als naam gebruikte voor zichzelf zoals Lone Wolf The Elder (Gui-pah-gho), het laatste opperhoofd van de Kiowa clan.

Voor wat betreft de *natuurlijke, natuurnoodzakelijke wolf*, dat valt nog te bezien. Veel (oer)natuur is er niet in Nederland. Je kunt rustig zeggen dat er in Nederland

nauwelijks nog echte natuur is, maar wel aangeplant bos, cultuur- en landbouwgrond. Wolven die zich daarin kunnen handhaven zijn cultuurvolgers, geen natuurvolgers, maar daarom niet minder welkom.

Gui-pah-gho
(Lone Wolf the Elder)

Joodse kolonisten krijgen gelijk van Wecke

Anton van Hooff (foto zie pag. 12)

Leon Wecke heeft er plezier in een tegendraads geluid over Poetin's Rusland te laten horen. Wat er over Oost-Oekraïne en de Krim wordt beweerd ‘grenst bijna aan volksverlakkerij’. Het annexeren van de Krim is niet meer dan ‘een helaas begrijpelijke schending van het internationale recht’.

Zijn stuk wemelt van zulke aanvechtbare beweringen en redeneringen. Ik pik er een uit: de bevolking van de Krim wil voor 90% bij Rusland horen. De bevolking van de Krim? Hij bedoelt de Russen die pas na 1945 *en masse* op het schiereiland zijn losgelaten toen dat door Stalin was ontdaan van de autochtone Krim-Tataren. Het zijn dus kolonisten. Deze Russische indringers zijn te vergelijken met de zionisten die Palestina hebben gekoloniseerd en de gevestigde bewoners hebben verdreven en geknecht. Volgens Wecke's redenering is dat natuurlijk ook niet meer dan een ‘helaas begrijpelijke schending van het internationale recht.’

Aan Leon Wecke is om een reactie op dit commentaar gevraagd; wij verwachten die in het volgende nummer te kunnen plaatsen.

De Redactie.

“Geneesmiddelen: geschenken van Boven”, lezing door Prof. Dr. Chris G. Kruse

René van Elst (foto zie pag. 16)

Voorafgaand aan de Algemene Jaarvergadering van 18 april 2015 gaf Chris Kruse ► een lezing met Powerpoint-beelden over geneesmiddelenonderzoek en over hoe wetenschap en christelijk geloof samen kunnen gaan. De heer Kruse is chemicus, Bijzonder Hoogleraar Geneesmiddelenonderzoek aan de Universiteit van Amsterdam, en heeft gewerkt in Onderzoek & Ontwikkeling bij het farmaceutisch bedrijf Philips Duphar in Weesp, later Solvay Pharmaceuticals geheten. Hij is bestuurslid van ForumC, een stichting die – aldus haar website www.forumc.nl – *het christelijk geloof wil verbinden met grote vragen die leven binnen de wetenschap en samenleving*.

Het onderstaande is een beknopt puntsgewijs overzicht van zijn betoog en de uitspraken, gedaan als reactie op vragen en opmerkingen uit het publiek. De alinea's zijn genummerd; dat heeft geen speciale betekenis, maar het vergemakkelijkt het eventueel reageren op het betoog of de weergave ervan. Na dit stuk vindt u een commentaar van Anton van Hooff.

1. Het is een perfecte combinatie: intensief geloven en intensief met wetenschappelijk onderzoek bezig zijn. Ik wil dat illustreren met mijn werk van meer dan 30 jaar in het geneesmiddelenonderzoek. Als gelovige ervaar

ik het als een geschenk van Boven dat we geneesmiddelen kunnen vinden. Ik ben lid en voorzitter van de Kerkeraad van de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt, gemeente Amersfoort-Centrum en ik ben bestuurslid van ForumC en curator van onze theologische universiteit.

Ik vind de christelijke gemeente iets geweldigs, ik ben diep onder de indruk van de schepping, houd van de natuur en van wetenschappelijk onderzoek.

2. Ik geef u een beeld van hoe geneesmiddelenonderzoek plaatsvindt, hoofdzakelijk in de industrie, en door welke oorzaken dit onderzoek in grote nood verkeert; het dreigt er op uit te lopen dat over een aantal jaren geen nieuwe geneesmiddelen meer op de markt zullen komen. [De heer Kruse zet e.e.a. uiteen aan de hand van geprojecteerde schema's.]
3. Doordat het steeds moeilijker wordt om iets te vinden, terwijl steeds hogere eisen aan de producten worden gesteld, zijn de kosten enorm gestegen; naar schatting kost het nu zo'n 1½ miljard euro om een nieuw middel te ontwikkelen. Private investeerders wagen zich daar niet meer aan.
4. Hoe kan het dat je als wetenschapper ook gelovig bent? Ik heb dat bij mijn werk met mensen van allerlei levensovertuigingen niet ervaren als een soort boedelscheiding in mijn hoofd. Er zijn juist raakpunten,

bijvoorbeeld in de sfeer van de ethische aspecten, waarmee niet gezegd wil zijn dat voor niet-gelovigen de ethiek geen rol speelt.

5. De meeste mensen overlijden op deze wereld aan tropische ziektes, zoals malaria. De industrie richt zich echter op de westerse welvaartsziekten, anders kunnen de investeringen niet worden terugverdiend. Het is een schandaal: we hebben de kennis en zouden met misschien maar tien procent van onze ontwikkelingshulp het nodige werk op dit gebied kunnen doen. Het systeem zit zo in elkaar dat we aan de echte noden in deze wereld nauwelijks iets kunnen doen.
6. En dan het gebruik van proefdieren. Als gelovigen zeggen wij dat dieren ook schepselen van God zijn en ons gegeven zijn om over te heersen, maar daar moet je voorzichtig en liefdevol mee omgaan. Het gebruik van proefdieren in de geneesmiddelenindustrie is in de periode dat ik er werkte met 95% afgenomen, een grote verbetering. Maar er is geen arts die bereid is om een middel op mensen te proberen zonder dat het op dieren is beproefd.
7. En er zijn ethische problemen rond de integriteit van klinische studies, u kent die verhalen wel. Voorts is er het 'zero tolerance'-denken dat erop gericht is alle risico's uit te bannen. Men maakt het ontwikkelen van middelen riskant door te verlangen dat er nooit iemand schade van mag ondervinden, terwijl allerlei risico's in dit leven veel groter zijn dan die van geneesmiddelengebruik.
8. Natuurlijk bent u het op veel de punten waar ik tegenaan loop met mij eens, zoals wanneer ik zeg dat men eerlijk te werk moet gaan; ik denk dat dat komt doordat u ook schepselen van God bent. [hilariteit]
9. De vraag waarom ik geneesmiddelen als een geschenk van Boven zie en bijvoorbeeld botkanker niet, heeft te maken met oorsprongsvragen: waar denk je dat alles vandaan komt? Ik ben ervan overtuigd dat alles een bedoeling, een oorsprong en een bestemming heeft. Ik ben opgegroeid in een gereformeerd gezin en ik weet nog dat ik als puber van een jaar of 15 heel bewust de keuze voor het geloof heb gemaakt vanuit het gevoel dat ik contact met God had. Maar ik begrijp veel niet, zoals botkanker; ik begrijp ook niet waarom God het kwaad in de wereld heeft toegelaten. Maar ik schrijf God de wet niet voor. Ten opzichte van God voel ik mij oneindig klein.

10. Ik verwonder me steeds weer over hoe ongelooflijk mooi de natuur in elkaar zit, de complexiteit van cellen, DNA, de hersenen. Een lichaam heeft een bouwplan van praktisch ondenkbare complexiteit met al zijn op elkaar aansluitende processen. Mijn wetenschappelijk werk op dat gebied heeft me alleen maar dichter bij God gebracht. Dat er bij al die complexiteit toch geneesmiddelen kunnen zijn, en dat de natuur zelf genezende stoffen voortbrengt, zie ik als een gave van Boven.
11. Ik heb ook verbazing en vervreemding ervaren door het materialistische wereldbeeld van anderen: dat mensen denken dat er niets is boven de materiële werkelijkheid die we kunnen waarnemen. Door het hoogmoedig gemak waarmee men sprak over “junk-DNA”, terwijl later bleek dat dat wel degelijk een functie had. Door de gretigheid waarmee de evolutietheorie (die wetenschappelijk grote waarde heeft maar toch niet meer is dan een theorie) wordt geëxtrapoleerd naar een metafysisch evolutionair wereldbeeld: het evolutionisme. De wetenschap heeft een beperkt bereik en boekt zijn resultaten door reductie; de resultaten mag je nooit zo maar toepassen op de hele werkelijkheid.
12. Ik geloof en heb vertrouwen dat God een plan heeft met deze wereld en dat we van hem de opdracht hebben om alles te onderzoeken. De basis voor de natuurwetenschappen is dan ook voor een groot deel gelegd door diepgelovige mensen. Er is meer dan alleen wat we voor onze ogen hebben; onze werkelijkheid bestaat uit meer dimensies dan we denken (snaartheorie); de ziel van de mens zou in die andere dimensies kunnen huizen. Het al, van heel groot tot heel klein, getuigt van de almacht van God en de beperktheid van ons kennen. Ik geloof dat we uiteindelijk naar een wereld toe gaan, naar een hemelstad, waarin er blijvende genezing is en eeuwig leven en onze beperktheden zijn overwonnen.
13. Mijn geloof is niet gebaseerd op het feit dat ik dingen niet weet of niet kan verklaren, het is geen God-van-de-gaten-geloof; het is een metafysische ervaring die niet rationeel te onderbouwen is. Geloof is niet iets wat je door bewijsvoering aannemelijk kunt maken. Wetenschap is onzeker weten van iets wat je kunt begrijpen; geloof is zeker weten van iets wat je niet kunt begrijpen.
14. Ik geloof in een ‘oude aarde’ omdat de wetenschap overtuigende bewijzen heeft dat de Aarde heel oud is; dat gaat niet tegen de bijbelse boodschap in. De evolutie is door God aangestuurd met een bepaald plan.
15. God zegt niet tegen ons: zie maar dat je achter de raadselen van mijn plan komt, hij zegt: leg je leven in mijn hand, vertrouw op mij. Hij is veel groter dan wij kunnen bedenken; hij heeft de hele kosmos gemaakt; wij hebben de neiging onszelf teveel centraal daarin te stellen en alsmaar te zeggen dat God ons moet verlossen.
16. Voordat er wetenschappelijk onderzoek naar geneesmiddelen was, is er veel geleden door mensen, maar er is nog steeds veel lijden; ik heb daar geen verklaring voor. God heeft de mens gewild als een verantwoordelijk wezen, dat keuzes moet maken. Daardoor bestaat er kwaad. Wat de Bijbel kwaad noemt is los van God zijn. Bij het leven horen ook lijden en dood. Ik denk niet dat God ons met ziektes heeft opgezadeld, we zitten ermee, maar daar kun je God niet de schuld van geven. Wel heeft hij het zo gemaakt dat zulke dingen kunnen gebeuren, maar ik weet niet waarom. Ik accepteer dat God rechtvaardig en almachtig is en dat hij er zijn redenen voor zal hebben. En straffen doet hij nooit onterecht.
17. Er zijn andere religies, maar daar ga ik niet over; ik geloof in een God die alles heeft gemaakt en die ons in zijn oneindige wijsheid de Bijbel heeft gegeven.
18. Kun je genezen door gebed? Ik geloof dat dat mogelijk is – in de Bijbel zijn er voorbeelden van – maar grote voorzichtigheid is geboden omdat de mogelijkheid er in zit van verkeerd gebruik van mensen die in nood zijn. Ik geloof in wonderen, dat er dingen mogelijk zijn die wij niet kunnen begrijpen.
19. Het leven en de dood van Jezus waren het scharnierpunt in de wereldgeschiedenis. De wereld daarvoor was vol met tekenen dat die Messias zou komen. Waarom hij zo laat in de geschiedenis kwam, weet ik niet.

Kruse bevestigt ons in ongelooft

Anton van Hooff

(foto zie pag. 12)

Fijn dat je ons zo mooi bevestigd hebt in ons ongelooft, zo sloot ik mijn dankwoordje aan Chris Kruse af. Hij had ons verbijsterd met zijn goedgelovigheid, en die bij een intelligent en innemend man. Gelukkig waren de reacties uit de zaal niet hatelijk – dat hebben we wel eens anders meegemaakt als we op een bijeenkomst van ons het aloude Latijnse adagium toepasten: ‘Laat ook de andere partij gehoord worden’ (*Audiatur et altera pars*).

In mijn inleiding sprak ik mijn verbazing uit over de systeemscheiding in het brein van gelovige natuurwetenschappers. Hoe konden ze in de ene helft rationeel denken en aan de andere kant in baarljke nonsens, zoals op-

standingen, maagdelijke geboortes, hemelvaarten, wondergenezingen geloven? Leden ze aan een zekere schizofrenie? Hartelijk gelach barste los toen Kruse in zijn betoog terloops vertelde dat hij ooit aan een medicijn tegen schizofrenie had gewerkt!

Helder schetste hij hoe geneesmiddelen worden ontwikkeld, volgens strikte regels van wetenschappelijk denken. Terecht wees hij op de morele anomalie dat de dodelijk tropische ziektes verwaarloosd worden omdat ze commercieel niet interessant zijn. Een ander ethisch probleem was het gebruik van proefdieren. Hier kwam even een christelijke aap uit de mouw: dieren waren de schepping van god en de mens moest als de door god aangestelde rentmeester van de natuur er zorgvuldig mee omgaan. Hier hebben we de typische hoogmoed van alle abrahamitische religies: de mens zou het uitverkoren schepsel zijn, het enige met een ziel. Wat een hoogmoedig soort chauvinisme. Natuurlijk beschouwt iedere diersoort zich als het toppunt van de natuur. Ik heb tenminste nooit gemerkt dat onze poes mij om mijn mens-zijn benijdde.

Maar goed, waarom geloofde hij dan? Ja, hij was christelijk gereformeerd vrijgemaakt opgevoed. Had op zijn vijftiende een ervaring gehad die hem voorgoed voor god deed kiezen. In zijn wetenschappelijk leven had hij alleen maar bevestiging van zijn geloof gevonden. Het DNA was zo complex dat god hierin wel de hand gehad moest hebben. 'Dus omdat de structuur nog niet ontrafeld is, moet er geloofd worden?' Waar mensen van de rede zeggen: 'Dat weten we gewoon (nog) niet, roepen gelovigen: god.' God is een laffe manier om onwetendheid toe te dekken. Maar zoals Aldous Huxley (1894-1963) zei: *'What we call knowledge is merely*

another form of ignorance, highly organized ignorance.' Zo is het maar net: ieder gevonden wetenschappelijk antwoord roept nieuwe vragen op. Wetenschap is een queeste, een zoektocht naar de graal, die hopelijk nooit gevonden wordt.

Natuurlijk kwam Darwin even om de hoek kijken. Ja, Kruse gelooft wel in een ontwikkeling, maar achter dat proces zit toch weer die hand van god. Onzindelijk taalgebruik demonstreerde hij wel toen hij de term evolutietheorie varieerde met 'evolutionisme', alsof het niet om een wetenschappelijk idee gaat, maar een ideologie. Als morgen een theorie wordt bedacht die beter dan 'Darwin' de verscheidenheid van soorten verklaart, zal een rationalist juichen: wetenschap is per definitie nooit klaar. Maar god onttrekt zich aan iedere verifiëring en falsifiëring: hier past de term godisme. God (hij/zij/het) is alleen maar een kwestie van geloof. Kelsos (2de eeuw nC), de eerste intelligente bestrijder van het christendom, legde de vinger op de wonde plek toen hij de christenen verweet: *'Zij onderzoeken niet, maar geloven.'* De waarheid van het geloof is een vorm van *gnosis*, kennis van boven, geopenbaard door goeroes en heilige boeken. De Grieken onderscheidden die principieel van *epistèmè*, kennis op grond van bediscussieerbare argumenten.

Waarom voeren gelovigen toch altijd van die vertwijfelde achterhoedegevechten? Ooit was het goddeloos om de aarde niet als plat te beschouwen, nu getuigt het aanvech-

ten van de evolutietheorie van geloof.

En als het moeilijk wordt met het geloof, zijn de wegen van god opeens onnaspeurlijk. Waarom lijden, werd gevraagd? Ja, helemaal begreep Kruse het ook niet. Straf voor de zondeval? Maar die almachtige god van hem had toch de wereld meteen perfect kunnen scheppen? Wat is dat voor een wreed spel dat hij met zijn eigen schepsel uithaalt? Als je 'geloofd' in de evolutietheorie is er geen enkel probleem. De strijd om het bestaan is nu eenmaal wreed. Lijden hoort bij het leven.

Hoe was ook weer de definitie die we ooit op school moesten leren van het literaire genre tragedie? 'De hoofdpersoon (bijv. Oedipus) gaat strijdend ten onder.' Hier heb ik nog een aanvulling op mijn ontkeringsgeschiedenis van twee Vrijdenkers geleden. Als student klassieke las ik met instemming Karl Jaspers' essay *Über das Tragische*. Daarin betoogde hij dat een christelijke tragedie per definitie onbestaanbaar is, want het lijden krijgt daarin zin. Er is altijd een happy ending in het verschiet, binnen gods heilsplan. Heidense tragedies laten je zitten met de vraag van zingeving. Want het leven van het mensdier heeft geen zin. Het is door het onherroepelijke einde van de dood ten diepste tragisch – en toch niet erg.

Genoeg

M.B. van Emmen (pseud.)

Nog vrezen zij een god,
Door de Joden ooit gekozen
Uit de velen van destijds.

Nog vereren zij een boek,
Dat enkel door het zwaard
Tot hen is gekomen.

Nog bidden zij naar 't Oosten,
Al is het rijke Westen
De oase in hun woestijn.

Nog offeren zij hun kinderen,
Voor eeuwigdurende strijd
Om land dat van de Aarde is.

Wie opent hen de ogen?
Wie verlost hen van het kwaad?
Wie stopt de boze baarden?
Wie eindigt de djihad?

Kernpunten van het verkiezingsprogramma van de VPN, de Vrijzinnige Partij Nederland

Paul Hopster (foto zie pag. 21)

De Vrijzinnige Partij Nederland bestaat helemaal niet echt, is een creatie van de VPRO, maar is daarom niet minder belangrijk en interessant. In het VPN verkiezingsprogramma vinden we vijf kernpunten die typerend zijn voor vrijdenken; acht andere punten zijn wel belangrijk, maar niet specifiek voor vrijdenken. Ik voeg nog een nieuw kernpunt toe dat betrekking heeft op overbevolking, zodat we op een totaal van veertien punten komen. De vijf voor vrijdenken typerende punten zijn: democratie, vrijheid, staat en levensbeschouwing, onderwijs, zorg. De acht voor vrijdenken niet typerende punten zijn: cultuur, werk, klimaat en milieu, veiligheid, justitie, sociale zekerheid, Europa en de wereld, financiën. Het voor vrijdenken belangrijke, toegevoegde punt is, zoals gezegd: overbevolking.

Aan de vijf voor vrijdenken relevante kernpunten van de VPN voeg ik vergelijkbare punten toe afkomstig uit de acht punten van de doelstellingen van De Vrije Gedachte.

Wat houden de voor het vrijdenken relevante punten dan in?

DEMOCRATIE

- directe verkiezing voor alle publieke bestuursfuncties, dus ook burgemeester, commissaris van de koning, koning.
- de koning wordt gekozen voor vier jaar en kan tweemaal worden herkozen.
- de koning verdient een even groot salaris, en betaalt even veel belasting, als een topambtenaar.
- bestuurslichamen als Provinciale Staten, Eerste Kamer en Raad van State worden afgeschaft.

VRIJHEID

- bevorderen van vrijheid van expressie.
- weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs.
- vrijheid van godsdienst houdt in: vrijheid van één of geen godsdienst.
- minderjarigen mogen niet bloot staan aan geloofsdwang van de kant van ouders en onderwijzers.
- alle belemmeringen van vrije meningsuiting uit de wet.
- zelfbeschikkingsrecht in de grondwet.

STAAT EN LEVENSBESCHOUWING

- strikte scheiding tussen kerk en staat (model Frankrijk).
- alle levensbeschouwingen en godsdiensten voor de staat gelijk.
- alle godsdiensten hebben dezelfde rechten en plichten als een vereniging.
- verbieden van onverdoofd slachten van vee.
- verbieden van besnijden van jongens en meisjes onder de zestien jaar.

ONDERWIJS

- afschaffen van bijzonder onderwijs.
- onderwijs op maat voor elk schoolgaand kind.
- stimuleren van doorstromen naar hoger onderwijs voor elk kind.
- afschaffen van christelijke en islamitische vrije (feest) dagen.
- vrije, korte vakanties van twee, drie, vier of vijf dagen, (behalve lange zomervakantie) in januari, maart, mei, juli, augustus, oktober, december.
- ontmaskeren van religie, pseudowetenschap en andere waanvoorstellingen.
- bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding.

ZORG

- ouderenzorg persoonlijker en kleinschaliger.
- euthanasie en hulp bij zelfdoding uit de strafwet.
- euthanasie ook toepasbaar bij pasgeborenen indien die ernstig en onherstelbaar ziek of gehandicapt zijn.
- respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan.
- erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht over eigen lijf en leden.
- respect voor andere levende wezens en het milieu.

NIEUW KERNPUNT: OVERBEVOLKING

- terugdringen van overbevolking met alle legale middelen.
- anticonceptie makkelijker en goedkoper verkrijgbaar maken.
- belastingheffing bij meer dan twee kinderen.
- propageren van *family planning*.

Notities van een lezer (7)

Bert Gasenbeek

In mijn vorige *Notities* schreef ik dat ik nu maar eens snel Darwins autobiografie en zijn verslag over de reis met de Beagle zou gaan lezen. Maar eerst kreeg ik bij toeval van iemand het boek *Darwin in domineesland* (Vantilt 2009) geschreven door Bart Leeuwenburgh in handen. Een mooie cultuurhistorische studie waaruit blijkt dat het in de 19de eeuw vooral strijdbare Dageradianen (vrijdenkers) waren die de ideeën van Darwin in dit 'domineesland' propageerden. Daarmee werd het dominante christelijke wereldbeeld in die tijd fundamenteel ondergraven. Twee vrijdenkers waren erg belangrijk.

Allereerst de filosoof en natuurwetenschapper Hartogh Heijs van Zouteveen (1841-1891) die vooral bekend werd door zijn vertalingen van het werk van Darwin: hij werd wel 'Darwins Nederlandse "kampvechter"' genoemd. Door Darwin ontwikkelde hij zich van ongelovige tot antigelovige en strijdbaar vrijdenker. Terzijde: hij nam als vrijdenker deel aan het hoofdbestuur van De Dageraad in de jaren 1882-1884, waarin hij het opnam tegen de revolutionaire plannen van Domela Nieuwenhuis. Het ging daarbij om de vraag wat vrijdenken was en hoe breed of smal het zou moeten zijn. Alleen beperkt tot de geest of ook naar het lichaam? Domela stelde bijvoorbeeld de vraag of de vrijdenker-fabrikant of de vrijdenker-grondeigenaar niet gelijk was aan de kerk die hij zo bestreed. Uiteindelijk werd het een zaak van buigen of barsten – zoals Altena dat zo mooi beschreef in *God noch autoriteit* (2006) – en besloot de meerderheid met Hartogh Heijs dat vrijdenken en socialisme gescheiden zaken waren, en traden de socialisten onder leiding van Domela uit.

Eerder schreef ik in mijn *Notities* dat ik in het algemeen boeken over atheïsme niet zo erg boeiend vind. Nadat je eenmaal hebt vastgesteld dat het op heel veel gronden vrijwel onmogelijk is om te geloven in het bestaan van een of meer goden, dan zijn er andere, belangrijkere vragen die zich aandienen. Zoals wat de ethische gevolgen zijn van atheïsme en op welke grondslag we onze levens kunnen bouwen zonder uit te gaan van het bestaan van God of goden. Echter, vanuit theïstische en postmoderne kringen blijven hardnekkig allerlei mythen over atheïsme geuit worden. Zoals dat "atheïsme gewoon een ander geloof

is", of "atheïsten hebben geen waarden", of "atheïsme is verantwoordelijk voor de wandaden van Stalin, Hitler en Pol Pot". Dit zijn slechts drie mythen. Welnu, er verscheen een mooi boek getiteld *50 great myths about atheism* (Wiley Blackwell, 2013) geschreven door de filosofen Russell Blackford en Udo Schüklenk. Inderdaad, ze hebben 50 mythen geselecteerd die vrijdenkers waarschijnlijk allemaal wel eens gehoord hebben, waarbij "atheïsme is deprimerend", "atheïsten kunnen wonderen niet verklaren", "atheïsten kunnen niet vertrouwd worden", best grappig zijn.

Ik vind dat de auteurs het zich niet gemakkelijk hebben gemaakt door juist geen eenvoudige voorbeelden van godsdienstige mensen te kiezen, maar mythen die ook of juist door een keur aan wetenschappers geuit worden. Zoals "er is geen conflict tussen godsdienst en wetenschap", of "atheïsme betekent sciëntisme", of "evolutietheorie is een vorm van atheïstische religie". Iedere mythe wordt uitvoerig behandeld, waarbij het hen er niet primair om ging of ze het al dan niet eens waren met de propositie, maar in hoeverre een bewering niet gewoon onjuist is of in ieder geval serieus en aantoonbaar misleidend. Maar het boek biedt meer. Het geeft een uitmuntende korte geschiedenis van atheïsme, een uitvoerige bibliografie en index!

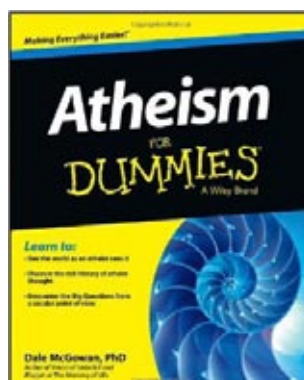
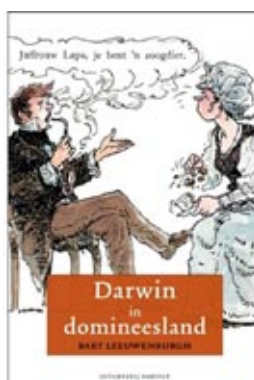
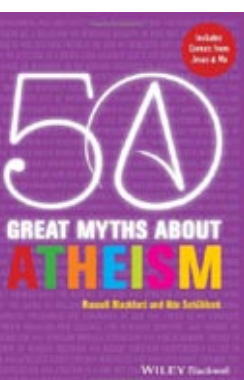
En hebben atheïsten geen gevoel voor humor? (Mythe 13).

'An atheist buys an ancient lamp at an auction, takes it home, and begins to polish it. Suddenly, a genie appears and says, 'I'll grant you three wishes, Master'. The atheist says, 'I wish I could believe in you.' The genie snaps his fingers, and suddenly the atheist believes in him. The atheist says, 'Wow! I wish all atheists would believe this.' The genie snaps his fingers again, and suddenly atheists all over the world begin to believe in genies. 'What about your third wish?' asks the genie. 'Well,' says the atheist, 'I wish for a billion dollars.' The genie snaps his fingers for the third time, but nothing happens. 'What's wrong?' says the atheist. The genie shrugs and says, 'Just because you believe in me doesn't mean I exist.'

Voor wie meer van deze auteurs wil lezen: in 2009 ver-

Bert Gasenbeek (1953) is onderzoeker geschiedenis van het humanisme aan de Universiteit voor Humanistiek en directeur van het Humanistisch Historisch Centrum.

scheen 50 voices of disbelief : why we are atheists.

Als zelfs de uitgever van de bekende Dummiesboeken het boek van Dale McGowan *Atheism for Dummies* (2013) uitgeeft, dan moet het wel goed gaan met het uit de kast komen van atheïsten in de Verenigde Staten. Het boek omvat naast wijsgerige en historische benaderingen van atheïsme en samenvattingen van het werk van de grote atheïsten, ook de bekende lijstjes met 10 punten. Zoals 10 verrassende punten over atheïsten en andere ongelovigen: They're All Around You, They Tend to Behave Themselves, They Can Be Nice, Normal and Funny. En als tip om atheïsme te leren kennen is er een lijstje met muziekstukken. Erg aardig maar niet diepgaand geschreven.

Waar de filosoof en publicist Dirk Verhofstadt de tijd vandaan haalt om die indrukwekkende reeks boeken te schrijven is me een raadsel. Naast zijn monografieën heeft hij in 2011 en 2012 twee prachtige interviewboeken met Etienne Vermeersch en Paul Cliteur samengesteld. De formule daarbij is dat hij gedurende 10 dagen indringende gesprekken voert. Zo sprak hij met Vermeersch (1934), filosoof en humanist uit Vlaanderen, over een groot aantal filosofische, wetenschappelijke en ethische onderwerpen, waarbij die over het ontstaan van het heelal, de evolutie tot de eerste mensen, het bestaan van Jezus me zeer boeiden. Zijn visie op atheïsme leidde tot een ferme discussie met Verhofstadt die stelde dat atheïsme de basis moet zijn voor de moraal. Vermeersch is het daar niet mee eens omdat atheïsme een zuiver negatief begrip is. *'Atheïsten vormen geen groep en het atheïsme is ook geen doctrine. Uit atheïsme volgt op ethisch vlak niets. Zo kun je een maffialeider hebben die niet in God gelooft, en daarnaast een moreel hoogstaande persoon die daar evenmin in gelooft. Die twee vormen geen groep en delen niet dezelfde waarden. Ze geloven beide niet in God maar voor de rest bindt hen niets.'* Wie daar meer over wil weten moet dit boek, *Dirk Verhofstadt in gesprek met Etienne Vermeersch; een zoektocht naar waarheid* (Houtekiet, 2011, 469p.) maar lezen: een zeer verdiepend en wijs boek. Zelf meen ik dat atheïsme een noodzakelijke maar onvoldoende voorwaarde is voor een humanistische ethiek.

Het interviewboek *Dirk Verhofstadt in gesprek met Paul Cliteur: een zoektocht naar harmonie* (Houtekiet, 2014) heb ik diagonaal gelezen. Tenslotte heb ik inmiddels alle boeken van Paul gelezen en op mijn plank staan. Alle onderwerpen waar vrijdenkers geïnteresseerd in kunnen zijn – zoals de zin van religiekritiek, de scheiding van kerk en staat, pleidooi voor secularisme en als laatste de 10 geboden voor ongelovigen – komen aan de orde. En natuurlijk ook atheïsme. Verrassend was het om te lezen dat Cliteur

zich zelf liever secularist dan atheïst noemt: 'Ik ben dus van huis uit atheïst. Maar omdat de term "atheïst" zoveel misleidende associaties oproept, voeg ik daar tegenwoordig vaak aan toe: 'Maar ik doe er niets meer aan'. Ik bedoel daarmee dat ik atheïsme niet het belangrijkste vind om uit te dragen. Veel belangrijker is secularisme'. Aldus Cliteur: ik kan me daar uitstekend in vinden.

Ook las ik in het afgelopen voorjaar op het prachtige Texel nog een aardig door Anton Mullink (1938) in eigen beheer uitgegeven boekje *Ongelofelijk, van priester naar Atheïst*. Mullink, katholiek opgevoed en na zeven jaar priesterjaren, waarvan vier jaar als missionaris, maatschappelijk werker. Hij werd na lange strijd overtuigd atheïst en lid van de Vrije Gedachte. Boeiend vond ik de beschrijving van zijn leven en vooral de onderdompeling in én de ontworsteling aan het geloof. Hij had een jeugd – geboren in een kinderrijk boerengezin in Vorden in de Achterhoek – waarin het katholieke geloof vrijwel allesoverheersend was. Na de lagere school gaat hij geheel op eigen verzoek als 13-jarige naar het kleinseminarie in het Brabantse Megen. In 1958 treedt hij als frater Bertulf – bij intrede in een klooster moest hij zijn identiteit afleggen, waaronder zijn eigen naam – in bij de Ordo Fratrum Minorum; en hij gaat het habijt van Franciscus dragen. Als missionaris in Pakistan begint hij steeds meer te twijfelen aan god en de zin van het missiewerk. Terug in Nederland raakt hij nog meer los van het geloof, totdat hij in 1972 als 34-jarige bij het bevolkingsregister van de gemeente RK laat schrappen. Hij schrijft: *'Vanaf begin 1972 was ik maatschappelijk werker, vrijgezel, ongelovige; ongelofelijk'*. En dan stort hij zich al lezend in het atheïstische gedachtegoed. Van de 'humanistische kerk' moet hij niet veel hebben; hij vindt het Humanistisch Verbond maar een surrogaatkerk met die humanistische raadslieden als onkerkelijke dominees; 'overbodige functionarissen'. Jammer dat Mullink zich niet echt verdiept heeft in de grote betekenis die de humanistische geestelijke verzorging al decennialang heeft in het leven van soldaten, gevangenen en mensen in de zorg die kampen met existentiële problemen. Maar ook met woorden als zingeving en levensbeschouwing heeft Mullink weinig op. Niettemin aanbevolen (uitgeverij Boekscout.nl) [Zie ook De Vrijdenker van december 2014, pag. 36 - Red.]

'Velen denken dat het atheïsme haaks staat op onze dagelijkse ervaring. Het tegendeel is waar: atheïst zijn is net zo goed een beleving. Sterker, elke atheïst is een vrolijke atheïst, al was het maar omdat zijn blik op de wereld uitnodigt tot zelfspot en zelfironie. Kijk naar de mens, kijk naar de samenleving. Wat een geniale knoeiboel.'

Geïntrigeerd door deze tekst op de achterflap van het

nieuwe boek *De vrolijke atheïst* (Houtekiet, 2012) van de wetenschapsfilosoof Jean Paul van Bendegem (1953) begon ik het boek te lezen; tenslotte is in het algemeen de atheïstische literatuur niet zo vrolijk. Welnu, mijn verwachting van een vrolijk verhaal over atheïsme kwam niet uit. Een vrij klassiek verhaal van iemand die zoals velen op enig moment concludeert: 'God is dood, ik leef en wat nu?' Apart aan dit boek is dat hij laat zien dat een logicus en wiskundige niet vanuit rationeel-wetenschappelijke overwegingen, maar vanuit persoonlijke ervaring en waarneming atheïst wordt. Zeker, zich afzetten tegen religie en godsdienst heeft bij Van Bendegem wel degelijk in een bepaalde fase van zijn leven een rol gespeeld. Maar anno 2013 schrijft hij, heeft dat voor hem zo goed als niets meer te maken met zijn atheïst-zijn. Want zijn positieve invulling van atheïsme is vrolijkheid.

Tot slot: voor wie zich wil verdiepen in het religieus atheïsme kan terecht bij *Adieu à Dieu. Naar een religieus atheïsme* (Garant, 2014) van de Vlaamse filosoof Ulrich Libbrecht. Hij neemt de lezer mee op de reis die hij in zijn leven maakte – van katholiek naar boeddhist grof genomen – en deelt met de lezer zijn grootste ontdekking: de diepste werkelijkheid was de Energie, 'en vermits de Energie het absolute is, is de Energie God. Hij werd zoals hij zelf schrijft 'dus een atheïst in de boeddhistische zin: een religieuze atheïst.' Echt iets voor de fijnproever, maar ik ben voorlopig wel klaar met boeken over atheïsme...

Is een verlichte Islam mogelijk?

Anton van Hooff (foto zie pag. 12)

In haar jongste boek *Ketters* is Ayaan Hirsi Ali optimistisch over de mogelijkheid van een verlichte islam. Met Britse welbespraaktheid zette de LibDem **Maajid Nawaz** ▼ zich in

de Socrateslezing van 28 maart 2015 als zo'n *moslim light* neer. Mensenrechten gaan voor, betoogde hij, maar hij bleef wel muzelman, hoor. Ik had hem willen vragen of hij dus geloofde dat Mohammed op een geveleugeld paard ten hemel is gestegen, maar belangrijker: was dus de koran voor hem niet meer van a tot z het eeuwige woord van allah? Dat zou betekenen dat hij de keiharde voorschriften, die het merendeel van zijn heilige boek uitmaken, verwerpt. Veel blijft er dan niet over, want de koran bestaat niet, zoals de bijbel, uit verhalen. Die lenen zich naar hun aard voor allerlei interpretaties. De koran is echter vooral een boek van weersinwekkende regels. Voorbeelden te over: vrouwen zijn maar de helft van de man waard (Soera 2:282; 4:11). Je moet hen met slaag in het gareel brengen (4:34). Je mag hen doodhonger en als ze

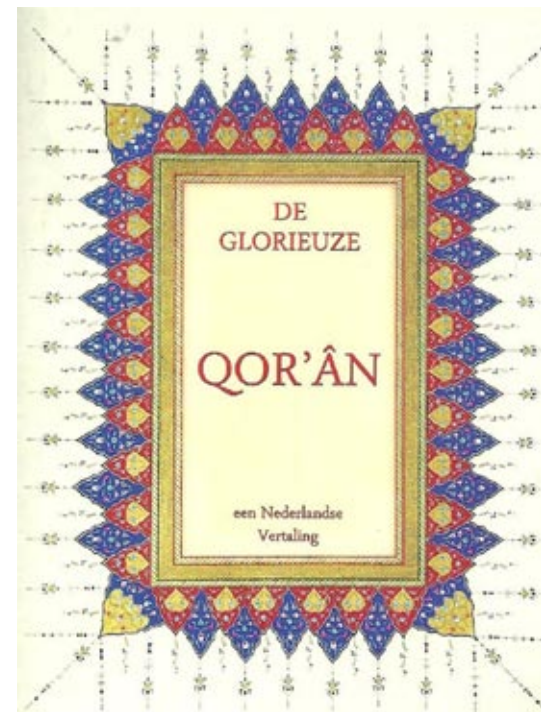
overspel hebben gepleegd (4:15). Ze zijn niet meer dan een braakliggende akker die door de man naar believen beploegd mag worden (2:223). Bij dieven moet de hand worden afgehakt (5:38). Ongelovigen moeten worden gedood en joden en christenen gehaat (2:96; 2:191-2; 9:30). Oorlog is de plicht van iedere moslim (2:216), enzovoort.

Als je moslims met deze teksten van hun heilige boek confronteert, reageren ze zoals vroeger christenen deden om de bijbel te redden: 'Je moet de uitspraak wel in het verband zien, hoor' (maar er is juist geen verhalende context) of: 'er is sprake van een verkeerde vertaling.'

Volgens de overlevering (*hadith*) trouwde Mohammed met Aisha toen ze zes was en had hij seks met haar als negenjarige – voor Ayaan Hirsi Ali aanleiding om de profeet van pedofilie te betichten. Als je daarop wijst, beginnen moslims te roepen dat er eigenlijk 'negentien' staat. Ja, maar waarom wordt door de Koran dan voorgeschreven hoe fatsoenlijk te scheiden van een meisje dat nog niet heeft gemeenstrueerd (Soera 65:4)? Dat wordt terloops geregeld in de context van algemene scheidingsvoorschriften, zo vanzelfsprekend was zo'n kindhuwelijk. Op dezelfde manier worden er niet veel woorden vuil gemaakt aan slavernij; ook daaraan wordt terloops als iets vanzelfspre-

kends gerefereerd.

Een andere uitvlucht is dat je een heilig boek in de originele taal moet lezen. Wel, zoals ik altijd vertel, dat heb ik gedaan. Als eerstejaars klassieken heb ik het hele Nieuwe Testament in het oorspronkelijke Grieks gelezen en toen wist ik het wel: Jezus is niet meer dan een mythe. Als katholiek werd je trouwens geacht niet op eigen houtje de bijbel te lezen. Dan kwam je maar op verkeerde gedachten. Je hoefde maar naar die hopeloos verdeelde protestanten te kijken om te zien wat ervan kwam. De priester zou het wel uitlegen vanuit het kerkelijk leergezag.

Zo gaat het in de islam Znog steeds. De imam selecteert passages, reciteert in het heilige Arabisch (zoals priesters vroeger onbegrijpelijk, maar heilig Latijn brabbelden) en legt uit. Er zijn maar weinig moslims die de koran helemaal gelezen hebben. Daarom is mijn paradoxale raad: 'Lees je koran nou eens. Maar dan wel, zoals je een boek leest, helemaal van begin tot het einde. Laat je niet wijsmaken dat je het eigenlijk in het klassiek Arabisch zou moeten doen. Misschien zul je in de vertaling de literaire schoonheid missen, maar het gaat toch om de betekenis, nietwaar? En in dat opzicht zijn vertalingen meestal veel duidelijker.' Ik weet van diverse moslims dat ze dit leesavontuur waagden en verbijsterd zeiden: 'Word ik geacht dit te geloven?'

Als klassiek historicus, vertrouwd met oude culturen, ben ik niet geschokt door kindhuwelijken, slaavernij, vrouwenonderdrukking en lijfstraffen. Het Westen is ook pas sinds kort van die gruwelijkheden af. Om die te rechtvaardigen werd vroeger ook de bijbel gebruikt. Afgezien van een handjevol fundamentalisten hebben christenen inmiddels ingezien dat de bijbel een product van de tijd is, een tribale wereld van Palestijnse schaapherders van circa 500 vóór onze jaartelling. Zo is het voor de onbevangen lezer van de koran overduidelijk dat Mohammed een kind

van zijn tijd en omgeving was: 7de eeuw, woestijn van Arabië. Daarom wemelt het in zijn boek van de kameelen. Soera 88:17 verklaart zelfs dat de kameel het hoogste schepsel van Allah is ('Nee, nee, vertaalfoutje,' roepen imams in koor, 'er staat: wolken.'). Dus kan de islam de religie van een voorbijgevoerde woestijncultuur worden genoemd.

Die historische waarheid kan een moslim echter niet aan, want de koran is voor hem integraal het woord van Allah, geldig voor altijd en overal. Leg hem maar eens een van die pijnlijke koranvoorschriften voor. Hij gaat dan draaien – vertaalfoutje en zo. Nooit zegt hij: 'Ach in dat opzicht is de koran natuurlijk volledig achterhaald.'

Toen een aanzienlijke groep moslims deel ging uitmaken van de Nederlandse samenleving, vonden velen – ook ik – dat wel een verrijking van de religieuze flora. Maar

ondertussen is duidelijk geworden dat de islam (= onderwerping) zich zonder reserve onderwerpt aan een volstrekt verouderd boek.

Waar blijft bij de islam de Verlichting en historische korankritiek? De Egyptische geleerde Nasr Aboe Zayd die de koran historisch durfde te duiden, werd tot afvallige verklaard; zijn vrouw kreeg het bevel van die ketter te scheiden. Beiden vonden een toevlucht in Nederland.

De tijd van samen theedrinken, baklava eten andere lievigheid is sinds IS(IS), 'Parijs' en 'Kopenhagen' voorbij. De vraag aan moslims in het Westen of zij de terreur van hun geloofsbroeders goedkeuren is niet onbehoorlijk. Op grond van de koran zijn goede en slechte moslims namelijk niet te onderscheiden. Dat kan wel op basis van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, maar die autoriteit wordt door islamieten juist aangevochten. Anders- en niet-gelovigen mogen weten waar zij aan toe zijn met medeburgers die onvoorwaardelijk vasthouden aan de koran.

De islamkritiek van G. Wilders was eigenlijk verdekt rassisme (zo schrijf ik dat woord). Door zijn roep om minder Marokkanen heeft hij die verdenking bevestigd. Gelukkig maar: nu kunnen we uit zuivere motieven de islam als religie op de korrel nemen. En daarvoor bestaat alle reden.

Wensdroom

M.B. van Emmen (pseud.)

Ze hadden hun gebedshuizen
Gewoon massaal verlaten,
Ze keerden zich eenvoudig af,
Ze konden niet meer haten.

Het Boek werd in de kast gezet,
Oude kleren opgeborgen,
De messen leken al verroest.
Daar begon een nieuwe morgen.

Voor 't eerst zagen ze de ander,
Maar vooral ook zagen ze elkaar.
En in beschaamde ogen lazen zij:

Met vroeger zijn we nu wel
klaar.

Buiten zag ik zwarte haren,
Prachtig glinsteren in de zon.
Wie had ooit zó durven dromen,
Dacht dat dit gebeuren kon.

En handen werden uitgereikt,
Aan mannen, vrouwen, iedereen.
Niemand werd meer uitgesloten,
Dus alles anders dan voorheen.

Gestorven aan oude vormen,
Aan rituelen van weleer,
Kozen zij nu voor het leven,
De dood was echt geen optie
meer.

Enkel vrede, enkel vrijheid,
En niet voor eigen volk alleen,
Dat was waarnaar zij streefden,
Voor al het leven om hen heen.

Zo droomde ik een lange nacht,
Van een volk, ontwaakt, bevrijd,
Bevrijd en dus geen slaven meer,
Maar levend in een nieuwe tijd.

mei 2013

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid daarbij strevend naar:
  - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
  - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
  - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
  - menselijke waarde,
  - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
  - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie de binnenkant van het voorblad)
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie de binnenkant van het voorblad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via de bekende adressen, of via info@devrijegedachte.nl.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

